

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra primární a preprimární pedagogiky

Bakalářská práce

Postoje a zkušenosti učitelů MŠ k otevírání témat spojených se smrtí

**Kindergarten teacher's attitudes and experiences with
discussing topics of death-related topics.**

Vypracovala: Aneta Podvalská

Vedoucí práce: Mgr. Veronika Plachá, Ph.D.

České Budějovice, 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích, dne 7. července 2023

Aneta Podvalská

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí práce Mgr. Veronice Plaché, Ph.D. za cenné rady, trpělivost a odborné vedení bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem pedagogům mateřských škol za ochotu a čas, který mi poskytli pro výzkumnou část bakalářské práce. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat všem pedagogům Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kteří mě během studia provázeli.

ABSTRAKT

Bakalářská práce zkoumá kompetence a zkušenosti učitelů mateřské školy při otevírání témat smrti. Teoretická část se soustředí na pochopení umírání a smrti, postojů společnosti k tématu smrti a dětskému vnímání smrti. Práce dále popisuje vliv medií na dětské pojetí smrti. Práce předkládá přehled o profesi předškolního pedagoga a přístupech k výuce vztahující se ke smrti, jak s dětmi mluvit o smrti a jak pomoci dětem v období truchlení. Je zde také představena řada aktivit a technik, které mohou být používány v mateřských školách pro pochopení a zpracování smrti, a to jak v preventivním tak intervenčním smyslu. Praktická část zkoumá kompetence a zkušenosti pedagogů prostřednictvím kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Stanovený cíl je naplněn pomocí dotazníkového šetření a polostrukturovaných rozhovorů.

Klíčová slova

Smrt, truchlení, ztráta, učitel, předškolní dítě, mateřská škola

ABSTRACT

This bachelor thesis investigates the competencies and experiences of preschool teachers in addressing topics related to death. The theoretical part focuses on understanding dying and death, societal attitudes towards the topic of death, and children`s perception of death. The work further examines the influence of media on children`s conception of death. It provides an overview of the profession of a preschool teacher and approaches to teaching related to death, how to talk to children about death and how to help children in times of grief. It also presents a range of techniques and activities that can be used in preschools to understand and process death both in a preventive and interventional sense. The practical part examines the competencies and experiences of educators through questionnaire surveys and semi-structured interviews.

Keywords

Death, grief, loss, educator, preschool child, kindergarten

OBSAH

ÚVOD.....	8
1 UMÍRÁNÍ A SMRT.....	9
1.1 POSTOJE SPOLEČNOSTI KE SMRTI.....	9
1.2 DĚTSKÉ VNÍMÁNÍ SMRTI.....	10
1.3 UMÍRÁNÍ A SMRT V MÉDIÍCH A JEJICH VLIV NA DĚTSKÉ POJETÍ SMRTI.....	12
2 VÝCHOVA VZTAHUJÍCÍ SE KE SMRTI V MATEŘSKÉ ŠKOLE.....	13
2.1 PODOBY VÝCHOVY VZTAHUJÍCÍ SE KE SMRTI.....	13
2.2 JAK MLUVIT S DĚTMI O SMRTI.....	15
2.3 JAK POMOCI DÍTĚTI V OBDOBÍ TRUCHLENÍ.....	15
3 TECHNIKY VYUŽÍVANÉ V RÁMCI MŠ PRO VÝCHOVU VZTAHUJÍCÍ SE KE SMRTI.....	18
3.1 AKTIVITY INTERVENČNÍ.....	19
3.2 AKTIVITY PREVENTIVNÍ.....	21
3.2.1 <i>Práce s emocemi.....</i>	<i>21</i>
3.2.2 <i>Dětská literatura s tématem smrti.....</i>	<i>22</i>
3.2.3 <i>Animovaný film s tématem smrti.....</i>	<i>25</i>
3.2.4 <i>Aktivity k svátku Dušiček v mateřské škole.....</i>	<i>25</i>
4 UVEDENÍ DO METODOLOGIE.....	27
4.1 CÍL VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	27
5 METODIKA.....	27
5.1 KVANTITATIVNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	27
5.1.1 <i>Výzkumný vzorek.....</i>	<i>28</i>
5.1.2 <i>Analýza dat.....</i>	<i>28</i>
5.1.3 <i>Vyhodnocení kvantitativní části výzkumu.....</i>	<i>40</i>
5.2 KVALITATIVNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	41
5.2.1 <i>Etická otázka výzkumu.....</i>	<i>41</i>
5.2.2 <i>Představení rozhovorů.....</i>	<i>42</i>
5.2.3 <i>Vyhodnocení kvalitativní části výzkumu.....</i>	<i>45</i>
6 DISKUSE A ZÁVĚREČNÉ SHRUTÍ.....	46
6.1 DOPORUČENÍ DO PRAXE.....	48
ZÁVĚR.....	49
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	51
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	53

SEZNAM TABULEK, GRAFŮ	53
SEZNAM PŘÍLOH	54
SEZNAM PŘÍLOH	55

ÚVOD

Všechno jednou končí, bohužel i život. Děti se setkávají v každodenním životě se smrtí v dětských knihách, pohádkách v televizi nebo například při pohledu na uschlé květiny nebo při zahlédnutí mrtvého živočicha v přírodě. Reakce dítěte na odchod blízkého člověka či zvířete může být různá, a proto je důležité, aby pedagogický pracovník věděl, jak se v takové situaci zachovat.

Za mého působení v mateřské škole, jsem se již dvakrát setkala s dětmi, které utrpěly ztrátu blízké osoby. Vnímám toto téma podstatné a velmi důležité pro zpracování, neboť smrt je přirozenou součástí života, stejně tak jako zrození, dětství, dospívání, dospělost i stáří.

Cílem bakalářské práce je prověřit postoje a zkušenosti učitelů předškolních dětí na téma smrt. Edukace s tématem smrti není v mateřské škole běžná, a právě proto si myslím, že by měl být pedagogický pracovník na takové téma připraven a vytvořit v mateřské škole prostředí, ve kterém budou veškeré otázky vítány a přijímány a vytvořit tím tak pocit bezpečí a jistoty.

Teoretická část bakalářské práce obsahuje kapitoly o umírání a smrti, postoje společnosti ke smrti, dětské vnímání smrti, umírání a smrt v médiích a jejich vliv na dětské pojetí smrti. Představí profesi předškolního pedagoga, nároky na jeho osobnost a kompetence ve vztahu k otevírání náročných témat. Dále stručně přiblíží vývoj porozumění smrti. Následně představí různé podoby výchovy vztahující se ke smrti a konkrétní techniky (intervenční i preventivní), které lze v rámci MŠ realizovat a mohou být oporou pro pedagogy při řešení nelehké situace.

Praktickou část bude tvořit kvantitativní a kvalitativní výzkum, v němž prostřednictvím dotazníků a rozhovorů zjistím, zda učitelé mateřských škol mají zkušenosti s tématem, jaké jsou jejich názory, zda zařazují téma smrti do výuky a nebojí se s dětmi o smrti mluvit.

Přeji si, aby tato bakalářská práce byla přínosem pro pedagogické pracovníky a podpořila je v jejich práci s touto problematikou.

TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1 UMÍRÁNÍ A SMRT

„Smrt je v podstatě ukončení všech tělesných i mentálních funkcí a je univerzální pro celé lidstvo“ (Cicirelli, 2001, s. 663).

Vyrovnaní se s umíráním a smrtí zahrnuje popírání, zlost, smlouvání, depresi a akceptaci. Se smrtí druhého člověka podobně jako s jakoukoli tragickou životní událostí se lze vyrovnat, každý tak však činí po svém. Smrt ovlivňuje všechny blízké zemřelého i jeho okolí. Většina lidí má ze smrti strach a obavy (Kübler-Ross & Královec, 2015).

Smrt není vyhrazena pouze dospělým a starším lidem, ale také se dotýká i dětí. Je to bolestný proces, který může nastat nejen v důsledku vážné nemoci, úrazu nebo dopravní nehody. Na smrt zřejmě není možné se zcela připravit. Smrtí odchází z našeho života blízký člověk a nejen pro dospělé pozůstalé, ale také pro děti může jít o velmi traumatizující životní zkušenost (Kübler-Ross & Královec, 2015).

I smrt má své dějiny o vztahu člověka ke smrti. Je doložena řada literárních, archeologických, obrazových a liturgických pramenů, které se umírání a smrti týkají. Tak jako se mění společnost, tak se mění i mentalita lidí ve vztahu k různým formám či podobám umírání. Na světě existují dle dané kultury a tradic různé pohřební rituály, kde jednotlivé kultury mají různý vztah k mrtvému tělu (Ariès, 2020).

1.1 Postoje společnosti ke smrti

Podle Špatenkové (2014) se proces umírání v moderní společnosti často odehrává v lékařské péči a je spojen s užíváním rozsáhlého množství léků. Ti, kteří umírají, jsou často izolováni v institucích, kde prožívají osamělost. Smrt a umírání se nesdílí s celou společností, ale pouze s úzkou rodinou. Projevy smutku jsou často skryté, pozůstalí si často odpírají projevy žalu, protože věří, že projevovat smutek je znakem slabosti.

Z výše uvedeného vyplývá, že lidé v současné společnosti o smrti neradi mluví, neradi na ni myslí a vytlačují ji ze svého podvědomí. Přesto je smrt součástí našeho každodenního života, existuje a není možné se jí vyhnout. Umřít musíme každý, a to

dříve či později. Smrt se nevyhýbá ani dětem a je velmi těžké se s ní smířit, nebo ji pochopit.

Mnoho lidí věří na posmrtný život, na poslední soud nebo na očištnou spásu. Např. v křesťanském pohledu na svět život smrtí nekončí. Během několika století došlo k výrazným změnám v pojetí smrti ve společnosti, k zatlačení smrti a umírání na pokraj zájmů společnosti. Je nutné přemýšlet o podstatě lidského života, o jeho smyslu a také o smrti, nebát se jí, smířit se s ní, pochopit ji (Ariès, 2020).

1.2 Dětské vnímání smrti

Vnímání smrti ovlivňuje u dětí věk, kognitivní zralost, zkušenost se smrtí, jejich kulturní prostředí a náboženství. Velmi důležitá je především komunikace v rodině, ale také mimo domov, například v mateřské škole. Některé děti mohou mít ze smrti strach, proto je nutné s nimi o smrti s ohledem na jejich věk hovořit, vysvětlit jim ji (Loučka, 2009).

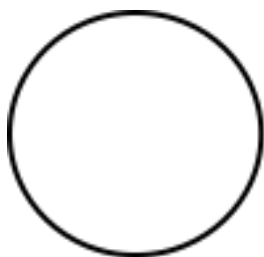
Každý jedinec si vytváří vlastní představu o smrti, svůj koncept smrti. Někdo se smrti bojí více a jiný méně. Každý od smrti očekává něco jiného, pro každého je jinak důležitá. Je však velmi důležité pochopit, že ukončení života je nevratné, protože přestává fungovat lidský organismus (Cicirelli, 2001).

„Dětské pojetí smrti se mění, svůj původ nachází v magičnosti, cyklicky se opakující zaměnitelnosti života a smrti. Mladší děti mají na smrt cyklický pohled. Narození se mění ve smrt a smrt ve zrození. Tento proces utváří kruh. Dospělí a děti přibližně od 9 let vidí smrt lineárně jako narození - počátek a smrt - konec“ (Žaloudíková, 2010 str. 130).

Obrázek 1: Pojetí smrti u dětí (Žaloudíková, 2010, str. 130)

Pojetí smrti u mladších dětí

Pojetí smrti u starších dětí a dospělých

Děti se s konceptem smrti setkávají již od raného věku a je pro ně klíčové ho pochopit. Nagyová v roce 1948 prováděla jedny z prvních studií zaměřených na pojetí smrti u dětí. Při svém výzkumu zkoumala, jaké teorie o smrti mají děti ve věku 3-10 let. Děti ve věku 3 až 5 let vnímaly smrt jako proces, kde se život a smrt vzájemně překrývají. Jejich pohled byl veden egocentrismem, nerozlišovaly mezi živým a neživým. Naopak druhá skupina dětí ve věku 5 až 9 let smrt personifikovala. Představovala si ji jako tajemnou postavu, která je neviditelná, nebezpečná a odnáší mrtvé pryč. Toto pojetí smrti odráží jejich egocentrický pohled na svět a začíná se objevovat artificialismus a animismus. Děti starší než 9 let naopak chápaly smrt jako konec života, kdy tělo umírá a orgány přestávají fungovat (Žaloudíková, 2015).

Koocher (1973) se zaměřil na prozkoumání vztahu mezi kognitivním vývojem a dětským pojetím smrti. Děti procházejí čtyřmi stadii kognitivního vývoje, které definoval Piaget (1999) senzomotorickou fází, předoperační fází, fází konkrétních operací a fází formálních operací. Jeho zjištění ukázala, že úroveň dětského myšlení určuje, jak přesně a správně dítě chápe koncept smrti. Klíčovým zjištěním je, že úroveň kognitivního vývoje je důležitějším prediktorem dětského pojetí smrti než jeho chronologický věk. Během předoperační fáze jsou děti silně ovlivněny egocentrickým a animistickým myšlením a často se uchylují k fantazii a magickému myšlení. Koocherova práce zdůrazňuje, že úroveň kognitivního vývoje má rozhodující vliv na přesnost a správnost dětského chápání smrti. Je důležité si uvědomit, že věk dítěte nemusí vždy odpovídat jeho kognitivnímu vývoji (Žaloudíková, 2015).

V roce 1980 se Lonetto zaměřil na studium dětského vnímání smrti pomocí kresby. Popsal, jak se u dětí postupně mění pojetí smrti, jak se vyvíjí a dozrává. Tento vývoj je spojený nejen s kognitivním vývojem, ale také se sociálními vlivy a osobními zkušenostmi se smrtí. Děti ve věku 3-5 let se setkávají se smrtí zvířat nebo s úmrtím v rodině. Pro předškolní děti je smrt reverzibilní, podobná spánku a probuzení. Vidí smrt také jako důsledek postupného času a stárnutí. Strach ze smrti je u nich spojen s obavou z odloučení od rodičů. Děti ve věku 6-8 let personifikují smrt. Postupně chápou, že všichni jednou zemřou, ale smrt pro ně nemá osobní význam (Žaloudíková, 2015).

Různí autoři definují věkovou zralost jednotlivých fází trochu odlišně. Například Schonfeld (1999) popisuje, že děti v raných fázích konstruují pohled na smrt skrze své

magické a egocentrické myšlení a často nechápou reálné důvody smrti. Ve věku 5-7 let jsou děti schopné chápat smrt jako konečnou a nevyhnutelnou (Žaloudíková, 2015).

Názory zmíněných autorů se shodují v tom, že v rané fázi je u dětí smrt ovlivněna egocentristem a až v pozdějším věku ji vnímají jako nevyhnutelný konečný stav každého člověka.

1.3 Umírání a smrt v médiích a jejich vliv na dětské pojetí smrti

Narození, stárnutí, onemocnění a smrt jsou nezbytnými fázemi lidského života. Lidé vše vítají narození a bojí se smrti, která je tabuizovaná. Lidé se během každodenního života vyhýbají jakýmkoliv myšlenkám na ni. To však neznamená, že smrt je z našich myslí vymazána. Naopak, takové vyhýbání může zvýšit úzkost a strach ze smrti. Děti se snaží smrti porozumět tím, že se ptají svých blízkých, kterým důvěřují. Avšak pokud se děti ptají na smrt, dospělí často zastaví hovor, aby se vyhnuli pravdivé odpovědi. Děti si musí vytvořit svou vlastní představu o smrti na základě svých zkušeností a dostupných zdrojů, jako jsou média (televize, internet), pohádky a příběhy nebo rozhovory se svými vrstevníky. V dnešní době existuje mnoho zavádějících konceptů smrti. Především koncept virtuální smrti v moderních elektronických hrách, které jsou pro děti snadno dostupné a velmi atraktivní. Děti tato zavádějící pojetí přijímají a tvoří si vlastní, často nereálnou představu o smrti (Žaloudíková, 2015).

Na jedné straně média odůvodňují vyobrazování smrti v médiích jako povinnost informovat. Na druhé straně se objevují názory, že se jedná v těchto případech o hyenismus. Je otázkou, zda smrt do medií patří, v jaké míře a jakým způsobem má být prezentována. Lidé zapomínají stárnout, neboť život je čím dál náročnější a hektičtější. Smrt je pro dnešního člověka narušením plánů. Někdy lékaři či blízcí umírajícím lidem nesdělují, že se konec jejich života blíží (Matějčková, 2012).

V posledních letech se smrt přesouvá zpět do soukromé sféry. V minulosti umírali lidé v kruhu širší rodiny. Lidé jsou si vlastní smrtelností dobře vědomi. Jsme svědky kultu mládí, boje proti stáří a stárnutí a těchto skutečností jsou svědky i děti. V rodině se setkávají s různými názory rodičů na smrt (Matějčková, 2012).

Dětské pojetí smrti mohou média výrazně ovlivnit a to jak v pozitivním, tak v negativním slova smyslu. Děti dnes tráví u televizních obrazovek, počítačů, tabletů, na internetu

anebo u chytrých mobilních telefonů mnoho času, což je dáno současnou dobou. Umírání a smrt je v nich mnohdy podávána nevhodnou formou a děti si mohou o umírání a smrti vytvořit mylné představy. Jsou to rodiče, kteří by měli mít přehled, jaká média jejich dítě sleduje, zda jsou pro něj vhodná, a to nejen co se smrti týče. Současně vznikají i díla, která tuto otázku otevírají citlivě (např. Myši patří do nebe, Coco).

2 VÝCHOVA VZTAHUJÍCÍ SE KE SMRTI V MATEŘSKÉ ŠKOLE

Děti se v rámci předškolního vzdělávání připravují na školní docházku. V jejich životě jde o velkou změnu, a proto je nutné, aby předškolní pedagogové dětem tuto cestu usnadnili a zpříjemnili. Pokud však dojde k úmrtí v rodině dítěte, pak může výrazným způsobem tuto školní přípravu ovlivnit, zejména pokud se jedná o dítě s nástupem na základní školu 6-7 let věku (Bednářová, Brown, 2022).

Předškolní pedagogové rozvíjejí sociální kompetence předškolních dětí, které se navzájem učí si pomáhat, bránit se a spolupracovat s ostatními. Učí se také pojmenovat své vlastní pocity, vcítit se do druhého a být empatický (Mlčochová, 2020).

Každý pedagog by se měl nad sebou zamýšlet a zkvalitňovat svůj způsob práce s dětmi. Pracovat na silných stránkách své osobnosti, rozvíjet znalosti a pochopení, díky kterým děti provází i v situacích, které jsou pro ně náročné, jako je třeba i úmrtí blízkého člověka. Profese předškolního pedagoga vyžaduje profesní růst a sebereflexi (Svobodová & Vítečková, 2017).

2.1 Podoby výchovy vztahující se ke smrti

Život a smrt to jsou pojmy, se kterými se setkává ve svém životě každý člověk již od dětství. S dětmi je nutno komunikovat o smrti od útlého dětství, připravovat je na to, že v životě nejsou jen věci radostné, ale také velmi bolestné.

Pokud rodiče s dítětem komunikují, vychovávají ho v samostatného a sebevědomého jedince, pak takové dítě je schopno se lépe postavit k traumatizujícím situacím, ke smrti. Některé děti, kterým zemřel blízký člověk, potřebují odbornou péči. Velmi důležité je v rámci výchovy posilovat odolnost dítěte, hovořit s ním o smrti, připravovat jej i na nepříjemné věci v životě (Jochmannová, Vítečková, 2021).

Emoce jako smutek jsou v rámci školního prostředí emočně významné, mohou být také použity jako nástroj pro výuku a porozumění konceptu smrti. Je podstatné, aby děti pochopily, že různé formy života mají různé životní cykly. Například mák může odkvétat a zvadnout během jediného dne, zatímco chryzantémy mohou kvést až dva týdny. Proces, kdy se v mateřské škole rozloučíme se zvířecím mazlíčkem, který zemřel, je důležitým krokem, který potvrzuje dětské emoce a umožňuje jim pochopit realitu smrti a ztráty. Děti tak mohou vidět rozdíl mezi živým, aktivním a teplým zvířetem a tím samým zvířetem po jeho smrti, kdy se stává nehybným a studeným. Je klíčové, aby děti porozuměly, že vyjadřování svých emocí, jako je smutek nebo pláč, jsou normální a přijatelné reakce na ztrátu a smrt (Chadwick, 2012).

V kontextu výchovy a vzdělávání se můžeme setkat s různými situacemi, kdy je potřeba se zabývat tématy, která mohou být pro někoho citlivá či obtížně zvládnutelná. K těmto situacím dochází aktuálně, akutně nebo preventivně. Aktuální situace nastávají v kontextu událostí, které se právě dějí ve společnosti. Může se jednat o svátky, jako je například Památka zesnulých nebo Den svatého Valentýna. Tyto svátky mohou vyvolat u dětí otázky a pocity, které chtějí probrat. Dále se aktuální situace mohou týkat událostí, jako je smrt celebrity, o kterých děti slyší v médiích nebo se o nich dozvědí jiným způsobem. V takových případech mohou děti samy otevřít tyto témata, například když viděly relevantní filmy či divadelní představení. Akutní situace se vyskytují, když se něco děje v realitě, která se bezprostředně dotýká životů členů školní komunity. Tyto situace mohou být stresující a ohrožující, což může blokovat proces učení. Takové situace často neumožňují bezpečné prozkoumání tématu a mohou vyžadovat naléhavou reakci, jako je zklidnění situace. K situaci je možné se vrátit s odstupem, až bude situace stabilizovaná a bezpečná. Preventivní situace nastávají, kdy bez kontextu k určité situaci téma otevřeme a věnujeme mu pozornost. Nejjednodušší způsob, jak se s těmito tématy vypořádat, je v kontextu aktuálních situací, kdy je téma připravené a není příliš emočně náročné. Při této metodě je však důležité zvážit, jak budou tato témata prezentována a jak se na ně budou děti připravovat (Plachá, 2021).

2.2 Jak mluvit s dětmi o smrti

Komunikace s dítětem, a to nejen z hlediska umírání a smrti, má svá specifika. Záleží na věku dítěte a na jeho zralosti (Plevová & Slowik, 2010).

„Dítě se dokáže vyrovnat s čímkoli, pakliže mu řeknete pravdu a ono se může se svými nejbližšími podělit o pocity, které jsou přirozené, když lidé trpí.“ **Eda Leshanová** (Divoká Jana, 2022)

Rodiče a další dospělí by na otázky ze strany dětí ohledně smrti (co je s člověkem po smrti apod.) měli odpovídat pravdivě. Odpověď na otázku ze strany dítěte „co je to smrt?“ by měla korespondovat s hodnotami a postoji dospělého, ať už se jedná o rodiče či pedagoga, blízkého a další. Odpověď by měla být pravdivá a jasná, pro dítě představitelná. Dítě neví, že smrt je konec existence těla, duše, dané osoby. Dětem není nutné popisovat pojem smrt do detailů, zbytečně je děsit, ale i tak je možné říct jim, že když člověk zemře, tak přestane fungovat jeho tělo, přestane mu bít srdce, přestane dýchat, nic už necítí, nic ho již nebolí ani se netrápí. Dále je nutné podotknout, že smrt nejde vzít zpět (Honsová, 2020).

Podle Thorové (2015) je klíčové mluvit s dětmi o smrti otevřeně a konkrétně, bez bagatelizace nebo vyhýbání se tématu. Je zásadní umožnit dětem projevit svůj smutek a poskytnout jim možnost se rozloučit. Ignorování tohoto tématu může v dětech vyvolat úzkost. S upřímnou komunikací se děti lépe vyrovnají se ztrátou.

Pokud je téma smrti tabuizováno, může to na psychiku dítěte mít daleko větší dopad, pokud se s ní setká tváří v tvář, než kdyby bylo o smrti informováno již dříve. Pokud o smrti s dítětem hovoříme, pak se i ono samo se smrtí postupně smíří. Je nutné dětem vysvětlit, že smrt patří do života člověka, je jeho součástí, trápí nás, bolí, prožíváme silné emoce, ale nakonec se s ní smíříme. A pokud nastanou problémy, pak je vhodné vyhledat odbornou pomoc (např. psychologa, psychiatra) (Honsová, 2020).

2.3 Jak pomoci dítěti v období truchlení

I děti truchlí, blízký jim chybí, zvláště jedná-li se např. o úmrtí rodiče, prarodiče či někoho, koho mělo dítě velmi rádo a trávilo s ním čas. Dítěti by měl být dán prostor, aby

smrt blízkého zpracovalo, dospělí by jej měli např. nechat koukat z okna, ležet apod. Dítě potřebuje především svůj prostor, ale mělo by být ujištěno, že jsme mu nablízku, bude-li to potřeba (Honsová, 2020).

(Matějček & Dytrych, 2002) shrnuli pomoc truchlícím dětem do tří bodů:

- včas informovat dítě o nepříjemných situacích v rodině, aniž bychom odkládali pravdu,
- dát dítěti dostatek času na zpracování smutku a být mu nablízku, aniž bychom se ho snažili rozveselovat,
- odpovídat na otázky dítěte citlivě a pravdivě, přizpůsobeně jeho věku.

Dítě by po smrti blízkého člověka nemělo mít změněný režim, případně jen krátkou dobu. Je mu tak dáno najevo, že život jde i po smrti blízkého dál, že se stabilizuje, i když zemřelá osoba bude dítěti v životě napořád už chybět. V případě smrti hraje významnou roli čas, kdy se pozůstalí musí se smrtí blízkého vyrovnat. Každému jedinci, ať už se jedná o dítě, dospívajícího či dospělého anebo o seniora, trvá vyrovnání se se smrtí různě dlouhou dobu. Záleží na vztahu k zemřelému za jeho života, na intenzitě společně trávených chvil a dalších aspektech (Honsová, 2020).

Profesor Matějček rozdělil období truchlení do 4 fází:

- *šok neboli ohrožení, kdy si dítě uvědomí, že milovaná osoba se neobjevuje,*
- *protest, který nastupuje jako obranná reakce a který by měl věci vrátit do dřívějších kolejí,*
- *beznaděj či zoufalství, kdy protest nefunguje a ztráta se jeví jako definitivní,*
- *proces vyrovnání, uklidňování, smiřování a hledání nových východisek (Matějček & Dytrych, 2002, str. 93).*

Smutek u dětí bývá kratší než u dospělých a obvykle nevyjadřují smutek dlouhodobě. To však neznamená, že na zesnulou osobu dlouho nemyslí nebo že po ní netouží. Děti mohou také fantazírovat o tom, kde se nachází zesnulá osoba, když jim skutečnosti života nedovolí být spolu. Tato krátká doba smutku může vést dospělé k mylnému přesvědčení, že děti netruchlí tak hluboce. Po ztrátě u malých dětí můžeme pozorovat snížení sociálních interakcí a tendenci vyhýbat se vrstevníkům. To může vést k tomu, že tráví více času v izolaci, ať už je to v mateřské škole nebo doma. Pokud se u dítěte projeví

taková reakce, dospělí by měli být ostražití a připraveni poskytnout dítěti podporu při zvládnání svých myšlenek a emocí. U malých dětí je neobvyklé, aby projevovaly svůj smutek intenzivním pláčem. Děti mají menší toleranci k silným emocím než dospělí a často se snaží udržovat vzdálenost od traumatizující události (Dyregrov, 2008).

K uchování vzpomínek na zemřelého může dítěti pomoci prohlížení fotografií, kreslení nebo poslech oblíbené hudby. Přestože je udržování vzpomínek důležité, je třeba zachovat rovnováhu v množství rozmístěných fotografií zemřelého. Děti by měly mít možnost rozhodnout se, kde umístí svíčku nebo fotografii. Pokud se děti chtějí na těchto procesech podílet, měli bychom jim to umožnit (Honsová, 2020).

Při ztrátě blízkého by se žádné dítě nemělo cítit osaměle, bezmocně či nepotřebně. Je důležité mu připomínat, že je pro nás stále cenným členem rodiny, který nám v těchto těžkých časech pomáhá. Děti jsou nesmírně vnímavé a každé z nich prožívá stres a emoce související se smrtí blízkého. Je na rodině, aby si v těchto chvílích byla oporou, a to i při ztrátě jednoho z členů (Honsová, 2020).

Když dítě ztratí blízkého, neměli bychom mu vyčítat jeho způsoby vyjadřování smutku. Ať už se projevuje smíchem při prohlížení fotografií nebo jakýkoliv jiným projevem radosti. I v těchto těžkých chvílích by se dítě nemělo cítit provinile za své emoce. Má právo truchlit jako ostatní, sdílet své pocity, pokud si to přeje, a měli bychom ho povzbuzovat, ne ho izolovat od smrti. Dítě si vlastním způsobem vytváří strategie, jak se s touto ztrátou vyrovnávat do budoucna (Honsová, 2020).

Po smrti blízkého prožívají mnohé děti velkou bolest, jsou zmatené, úzkostné, mohou se dostavit noční můry, pomočování a další negativní aspekty. Záleží na smrti jako takové, tj. jakým způsobem blízká osoba zemřela, zda bylo dítě v době smrti v blízkosti zemřelého, zda se jednalo např. o autonehodu anebo o úmrtí člena rodiny v domácím prostředí, zda se dítě stačilo se zesnulým rozloučit anebo zda blízký zemřel v nemocnici apod. (Plevová & Slowik, 2010).

Sorenson (2012) popisuje různé reakce, které mohou nastat u dětí předškolního věku (1-6 let) při ztrátě a odloučení.

- *bezpečnost a pasivita, snížení obvyklé aktivity,*
- *generalizovaný strach,*
- *zvýšená aktivita a zmatenost,*
- *kognitivní zmatenost,*
- *potíže mluvit o události, nedostatečná verbalizace,*
- *potíže s identifikací pocitů,*
- *noční můry a další poruchy spánků,*
- *separační úzkost a lpění na pečující osobě,*
- *regresivní symptomy, např. pomočování, ztráta řečových a motorických schopností,*
- *neschopnost pochopit nezvratnost smrti,*
- *úzkosti ze smrti,*
- *žal plynoucí z pocitu, že ho pečující osoba opustila,*
- *somatické symptomy, např. bolesti břicha, hlavy,*
- *zvýšená lekavost při hlasitých nebo neobvyklých zvucích,*
- *zamrznutí, náhlá tělesná nehybnost,*
- *kňourání, netypický pláč a vynucování pozornosti,*
- *vyhýbavost nebo alarmující reakce na konkrétní připomínky traumatu v podobě fyzických vjemů (Sorensen, 2012 str. 73).*

3 TECHNIKY VYUŽÍVANÉ V RÁMCI MŠ PRO VÝCHOVU VZTAHUJÍCÍ SE KE SMRTI

Je mnoho příležitostí, jak téma smrti začlenit do celoročního vzdělávacího plánu v průběhu celého školního roku. Toto téma můžeme zařadit do výuky v období Dušiček, Velikonoc nebo při výuce o zdraví a nemoci nebo také při výuce lidského těla. S dětmi můžeme také vést otevřený a konkrétní dialog o životě a smrti rostlin a zvířat. Tímto způsobem můžeme podpořit u dětí vývoj biologického pochopení smrti. Pedagogové

můžou využívat při otevírání tématu smrti různé metody učení např. situační učení, projektové učení nebo učení hrou (Žaloudíková, 2015).

Učitel by měl „své“ děti v MŠ dobře znát, spolupracovat v případě úmrtí v rodině také s blízkými dítěte. Každé dítě je jedinečnou osobností, každé zvládá odlišným způsobem stres, emoce. Je proto nutné přistupovat ke každému dítěti individuálně. Jinak bude předškolní pedagog pracovat s dítětem tříletým a jinak s dítětem šestiletým. Zahrnutí tématu smrti do výuky, může pedagog pomoci dětem pochopit a vyrovnat se s touto nevyhnutelnou součástí existence. Někdy se můžeme setkat s otázkami, na které neznáme odpovědi. To je v pořádku a je důležité to přiznat. Je zásadní podporovat porozumění a toleranci k různým názorům a představám. Každý může mít svou vlastní představu o smrti a co přichází poté. K zahrnutí tohoto tématu do výuky můžeme využít různé nástroje, jako jsou knihy, filmy a aktivity pro práci se smrtí (Berková, 2021).

Sorensen (2012) uvádí v knize Vyrovnávání se dítěte se ztrátou a odloučením doporučení pro pedagogy, při zvládání žalu a ztráty u předškolních dětí.

- nejprve je třeba zajistit, aby se dítě cítilo bezpečně a bylo podporováno v mateřské škole,
- při návratu dítěte do mateřské školy je důležité promluvit si se spolužáky a připravit je na tuto situaci. Děti by měly vědět, co říci a jak podpořit svého spolužáka. Toto by mělo proběhnout taktně a s respektem k dítěti, které truchlí.
- požádejte děti, aby společně namalovaly dotyčnému dopis vyjadřující jejich podporu,
- zařadte do výuky diskusi o tématech smrti, ztrátě a odloučení. Mluvení o emocích a žalu, může také dětem pomoci pro vyjádření svých pocitů,
- diskutujte s dětmi o různých kulturních a náboženských rozdílech v rituálech smrti a pohřebních obřadech. Je důležité, aby tyto debaty byly vedeny citlivě a s respektem.

3.1 Aktivity intervenční

Práce s dítětem, které utrpělo ztrátu blízké osoby, vyžaduje mimořádnou citlivost a porozumění. Všechny aktivity, které jsem zde představila, jsou čerpány z knihy

35 způsobů, jak pomoci truchlícímu dítěti (2017). Tato kniha nabízí sbírku osvědčených strategií a přístupů, které jsou účinným nástrojem pro podporu dětí při zvládnání smutku.

Děti zpracovávají ztrátu různými způsoby a jejich projevy smutku se mohou lišit. Klíčovou aktivitou je vytvoření bezpečného prostředí k vyjádření svých emocí. Komunikace s dítětem, které utrpělo ztrátu blízké osoby, vyžaduje velkou empatii. Děti by měly mít možnost vyjádřit své pocity a smutek. Ukažte jim, že je v pořádku cítit se smutně, zmateně, naštvaně, nebo jakkoli jinak se v danou chvíli cítí. Děti potřebují pravdivé a přiměřené informace o tom, co se stalo. Zopakujte to, co říká jeho slovy. Pokud dítě nechce o smrti mluvit nebo nemůže najít slova k vyjádření svých pocitů, můžeme využít papír, pastelky, tužky, fixy, aby nakreslily a vyjádřily své emoce beze slov.

Další intervenční aktivitou, kterou můžeme využít je společné vytvoření památečního deníku. Deník poskytuje dětem bezpečný prostor, kde mohou pomocí kresby vyjadřovat své pocity, lepit obrázky a vkládat obrázky, které jsou pro dítě důležité.

Koláž je další kreativní a terapeutickou aktivitou, která může pomoci dítěti zpracovávat své pocity. Obrázky mohou pocházet z různých zdrojů, jako jsou časopisy, rodinné fotografie nebo vlastní kresby dítěte. Vytváření koláže může být pro dítě příležitostí k vyjádření svých emocí, když slova nestačí.

Práce s hlinou či modelínou je další aktivitou, která může pomoci dítěti zvládnout ztrátu. Tvarování a manipulace s hlinou či modelínou může působit uklidňujícím a relaxačním způsobem, nebo jako fyzické vybití negativních emocí a může poskytnout dítěti dočasnou úlevu od bolesti a smutku.

Vytvoření pamětní krabice může být také silným a terapeutickým způsobem, jak pomoci dítěti zvládnout ztrátu blízké osoby. Dítěti nabídneme prázdnou krabici, do které může vkládat předměty, které jsou spojeny se zemřelou osobou nebo připomínají společné chvíle. Předměty mohou zahrnovat fotografie, malé dárky, nebo jakýkoli jiný předmět, který má pro dítě zvláštní význam. Jde o proces, který může probíhat postupně a během delší doby. Dítěti by mělo být dovoleno, aby si samo vybralo, co do krabice vloží, a také kdy a jak často se k předmětům bude vracet.

3.2 Aktivity preventivní

Aktivity preventivní, které můžeme realizovat v mateřské škole, jsou důležitým nástrojem pro otevření diskuse o tématech spojených se smrtí u dětí předškolního věku. Tyto aktivity jsou zaměřeny na poskytnutí dětem bezpečného prostoru a podpory při porozumění a zvládání emocionálních aspektů souvisejících se smrtí.

3.2.1 Práce s emocemi

„Emoce jsou barvami duše. Jsou velkolepé a neuvěřitelné. Když je necítíš, svět se stává mdlým a bezbarvým.“ Wiliam Paul Young (Loja Radka, 2018)

Didaktická pomůcka – Emušák a jeho mouchy

Pro rozvoj emocionální inteligence u předškolních dětí můžeme využít didaktickou pomůcku Emušák a jeho mouchy. Hlavním hrdinou je Ferda a jeho kamarádky mouchy, které lze umístit na jeho tělo. Mouchy v příběhu představí jednotlivé emoce – **důvěru, hněv, strach, osamocení, žárlivost, smutek a radost**. Existuje několik způsobů, jak lze s Emušákem a jeho mouchami pracovat na rozvoji emocí u předškolních dětí. Jedním z nich je zaměřit se na emoční výrazy Emušáka a požádat děti, aby rozpoznávaly jeho emoce a hledaly způsoby, jak se s nimi vyrovnat. Další možností je hrát různé hry zaměřené na emocionální témata, například hrát roli Emušáka, který se cítí smutně nebo zlostně. Další způsob, jak s Emušákem a jeho mouchami pracovat na rozvoji emocí, je trénovat rozpoznávání emocí u druhých lidí. Děti mohou pozorovat chování much na Emušákovi a snažit se rozpoznat, jak se ostatní lidé cítí podle jejich výrazu obličeje a chování. Důležitou součástí rozvoje emocionální inteligence u předškolních dětí je také trénování komunikace emocí. S Emušákem a jeho mouchami můžeme děti požádat, aby si vybraly jednu mouchu a popisovaly, jak se cítí, když se takhle chová. Následně mohou děti sdílet své pocity a způsoby, jak se s nimi vypořádat s ostatními dětmi. Posledním způsobem, jak lze s Emušákem a jeho mouchami pracovat na rozvoj emocí, je využití této pomůcky k relaxaci a snižování stresu. Děti mohou vybrat jednu mouchu, reprezentující emoci, a zkusit tuto emoci zklidnit pomocí relaxačních technik, jako je hluboké dýchání nebo vizualizace.

Využití didaktické pomůcky Emušák a jeho mouchy k rozvoji emocionální inteligence u předškolních dětí je velmi efektivní a zábavný způsob, jak pomoci dětem porozumět

emocím a naučit je se s nimi vypořádat. Tyto informace jsem získala prostřednictvím své praxe a osobních zkušeností v práci s předškolními dětmi.

3.2.2 Dětská literatura s tématem smrti

Pohádkové příběhy v literatuře pro děti předškolního věku nám pomohou najít vhodná slova, vysvětlit tak lépe dítěti pojem smrt. Dítě by mělo pochopit, že smrt je běžnou součástí lidského života a i když ztráta blízkého člověka bolí, každý z nás se s ní v průběhu svého života setká (Honsová, 2020).

Práce s knihou *Divný brach strach*

Při práci s knihou *Divný brach strach* se mohou využít různé aktivity, které pomohou dětem porozumět tématu strachu a naučit se, jak se s ním vypořádat. Tyto aktivity mohou zahrnovat diskusi o strachu, hledání strašidelných věcí, tvorbu masky, vytváření vlastních příběhů, hraní rolí a relaxační cvičení.

Diskuse o strachu by měla vycházet z osobních zkušeností dětí, čímž se jim umožní hlubší identifikace s daným tématem. Aktivity jako je vyhledávání strašidelných věcí mohou děti vtáhnout do interaktivního procesu sdílení zážitků a emocí. Vytváření strašidelných masek nabízí dětem kreativní způsob, jak se vyrovnat se svými emocemi. Dále tvorba vlastních příběhů a hraní rolí mohou pomoci dětem lépe porozumět tématu strachu a naučit se, jak se s ním vypořádat. Nakonec relaxační cvičení mohou být použita jako metoda pro uklidnění a snížení úzkosti u dětí, které se bojí.

Ráda bych představila výčet další vhodné literatury zaměřené na smrt, která může být oporou pro pedagogy.

Anna a Anička – Martina Špinková (2019)

Martina Špinková je autorka i ilustrátorka knihy *Anna a Anička O životě na začátku a na konci*. Kniha začíná narozením Aničky, která dostala jméno po své babičce. Jejich vztah je v celé knize zásadní. Zatím co Anička roste a učí se nové věci, babička pomalu stárne a ubývá jí sil. Jednoho rána babička zemře. Tatínek odvede Aničku za babičkou

a společně se rozloučí. Anička si najde způsob, jak komunikovat s babičkou i po její smrti. Postupem času se Anička s celou situací vyrovnává a již nepotřebuje telefonovat se svojí babičkou (Špinková, 2019).

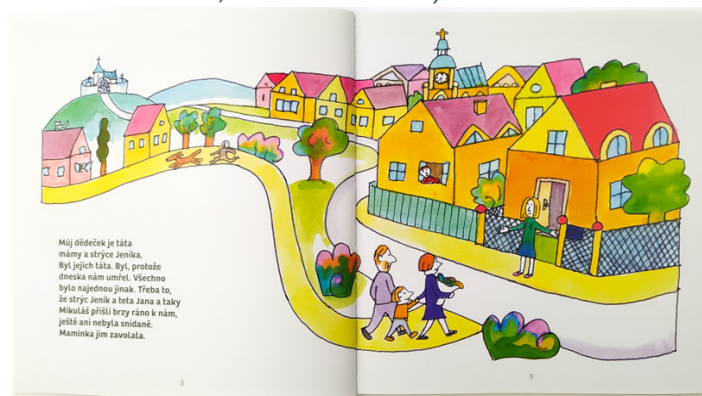
Obrázek 2: Anna a Anička-ukázka z knihy

***Máváme ti, dědo* – Martina Špinková (2019)**

Ilustrátorkou knihy je Šarlota Filčíková. Kniha je rozdělena na tři části – loučení, pohřeb a vzpomínání. Příběh Františky a Ferdy nás provází od loučení u dědečkova lůžka, příjezdem pohřební služby, psaním parte, zařizováním hudby, přípravou květinové výzdoby, pohřebním obřadem a také vyrovnáním se se zármutkem a vzpomínáním.

Obrázek 3: Máváme ti, dědo – ukázka z knihy

***Když Dinosaurům někdo umře* – Laurie Krasny Brown a Marc Brown (2010)**

Knihu *Když Dinosaurům někdo umře* přeložila Martina Špinková a vydalo nakladatelství Cesta domů. Tato kniha může pomoci dospělým odpovědět dětem na otázky ohledně smrti a provést děti emočně náročným časem.

Kniha je rozdělena do několika kapitol. Nejprve je vysvětleno, co znamená být živý/mrtvý? Další témata zahrnují důvody umírání, naše pocity při setkání se smrtí, význam přátelství v tomto kontextu, různé formy rozloučení, způsoby, jak se rozloučit a metody, jak si uchovat vzpomínky. Na konci knihy je slovník, kde jsou vysvětlené slova např. kremace, vdova, rakev či urna (Brown et al., 2020).

Obrázek 4: Když Dinosaurům někdo umře-ukázka z knihy

Co je to umírání? - Katie Daynes (2022)

Krásně ilustrované leporelo s odklápěcími okénky od Christine Pym.

Tato kniha je upřímně, ale zároveň velmi citlivě napsaná. Odpovídá na otázky: Proč živé organismy umírají? Je v pořádku mluvit o umírání? Co se stane, když někdo umře? Můžu křičet, plakat a schovávat se? Jak se můžeme zbavit smutku? A nakonec šťastné vzpomínky, kde je mnoho způsobů, jak si uchovat živé vzpomínky na někoho blízkého (Daynes, 2022).

Obrázek 5: Co je to umírání – ukázka z knihy

3.2.3 Animovaný film s tématem smrti

Myši patří do nebe

Animovaný film *Myši patří do nebe* z roku 2021 režisérů Jana Bubeníčka a Denisy Grimmové podle stejnojmenné knihy Ivy Procházkové.

Dobrodružství myšky Šupito a lišáka Bělobřicha, kteří se po smolné příhodě setkají společně v nebi, kde se stanou nerozluční přátelé. S pomocí opravdového přátelství a velké touhy být navždy spolu se po návratu zpět na zem, narodí ve vyměněných rolích.

3.2.4 Aktivity k svátku Dušiček v mateřské škole

Vzdělávací cíl: Uvědomění si významu svátku Dušiček

Dušičky jsou vzpomínkou na zemřelé, který se slaví každý rok 2. listopadu. Lidé se vypravují na hřbitovy, kde ukládají květiny a svíčky na hroby svých blízkých. Mnoho lidí také navštěvuje kostely a modlí se za duše zemřelých (Kupcová & Růžičková, 2017).

Rozhovor s dětmi

Proč lidé slaví tento svátek? Na koho vzpomínají? Můžeš také na někoho vzpomínat? Byl jsi někdy na hřbitově? Jak to tam vypadá? Proč lidé nosí na hroby květiny a svíčky?

V rozhovorech se nám může přihodit, že děti položí otázku: „Co se stane s člověkem, když zemře? „Co je po smrti?“ Zajímavé je otázku otočit a dopřát dětem možnost uplatnit své zkušenosti a fantazii. „Co si o tom myslíš ty?“ (Kupcová & Růžičková, 2017).

S dětmi můžeme filozofovat: „Co je to duše?“, „Jak podle tebe vypadá duše?“, „Je zvířecí duše stejná jako lidská?“, „Vypadají všechny duše stejně?“, „ Jak asi vypadala duše toho, kdo zemřel?“ (Šmolíková, 2022).

Rozsvít si svou duši – hra

Zahřejeme si třením dlaně, přiložíme si je na hrudník a vytvoříme si tak vlastní světýlko. Myslíme přitom na něco hezkého, nebo na někoho, koho máme rádi. Když máme světýlka dost, můžeme se o něj rozdělit. Jak? Přijdeme k někomu a kousek svého světýlka mu předáme – pohlazením, úsměvem, hezkým slovíčkem. O lidech, kteří se

mohou rozdělit o svoje světlo, se říká, že mají velkou duši (Kupcová & Nádvořníková & Růžičková & Svobodová & Vondrušková, 2018, str. 33-34).

Duše jako balonek

Aktivita „Duše jako balonek“ představuje pedagogický nástroj, který prostřednictvím vizuální formy seznámí děti s abstraktním konceptem „duše.“

Průběh aktivity se odehrává ve vhodném prostředí, které poskytuje dostatek místa pro pohyb dětí. Na začátku aktivity jsou dětem předány balonky, které symbolizují „duši.“

Po přípravě balonků a seznámení dětí s pravidly začíná samotná hra. Pro zvýšení zábavy a náročnosti aktivity je možné postupně přidávat další balonky. Během celé aktivity je klíčové neustále připomínat dětem, že balonek, který vyjadřuje duši, vyžaduje opatrné a šetrné zacházení.

Tato aktivita slouží nejen jako zábavný prvek, ale má i významný vzdělávací aspekt. Je navržena tak, aby dětem pomohla lépe porozumět abstraktním konceptům, jako je „duše“, a zároveň podporovala rozvoj jejich motorických dovedností a koordinace. Děti se prostřednictvím této aktivity také učí o důležitosti a péči a respektu vůči duši (Kupcová Zuzana & Růžičková Veronika, 2017).

EMPIRICKÁ ČÁST

4 UVEDENÍ DO METODOLOGIE

Bakalářská práce má výzkumný charakter, který se zabývá postoji a zkušenostmi učitelů MŠ k otevírání tématu smrti s předškolními dětmi.

4.1 Cíl výzkumného šetření

Cílem kvantitativního výzkumu je zjistit, jak se učitelé cítí být kompetentní v komunikaci s dětmi o smrti a jak jsou připraveni poskytnout oporu v případě, že dítě zažívá ztrátu někoho blízkého.

Dílní výzkumné otázky:

- Jak hodnotí učitelé své studium k přípravě na otevírání témat spojených se smrtí?
- Jaké zkušenosti mají učitelé s komunikací na téma smrti s dětmi v MŠ?
- Jaké zkušenosti mají učitelé MŠ s podporou dětí, které se setkaly s úmrtím blízké osoby?

5 METODIKA

Pro výzkumné šetření bude použit smíšený výzkum. Pro kvantitativní výzkumné šetření bude použit dotazník, pro kvalitativní část výzkumu bude využita metoda rozhovorů.

5.1 Kvantitativní výzkumné šetření

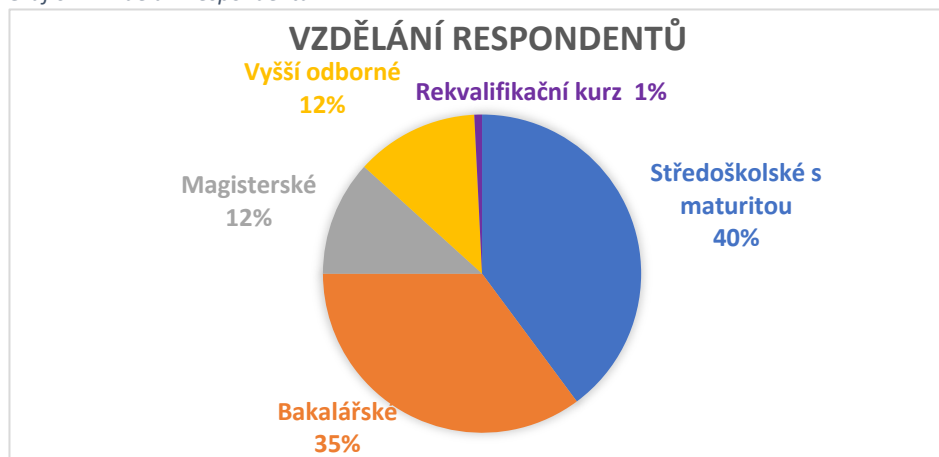
Dotazník slouží k rychlému získávání údajů od velkého počtu respondentů. Dotazníkové šetření je způsob předem připraveného písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí. Jedná se o nejčastější metodu zjišťování údajů (Gavora, 2000).

5.1.1 Výzkumný vzorek

Výzkumným souborem pro empirické šetření bakalářské práce jsou učitelé mateřské školy. Online formulář obdrželi učitelé prostřednictvím Google Forms. Dotazník pro učitele obsahoval 17 otázek, z toho 5 otevřených otázek a 12 uzavřených. Konkrétní podoba dotazníku je v příloze č. 1 bakalářské práce. Odkaz dotazníku byl zaslán studentům Jihočeské univerzity a umístěný na platformě Facebook ve skupině pro inspiraci učitelů mateřské školy. Výzkumný soubor tvořilo celkem 128 respondentů. Každý z respondentů prošel sérií otázek, jejichž pořadí a výběr byly částečně určeny jejich odpověďmi. Pokud respondent odpověděl na otázku č. 9, která se týkala toho, zda mluvil s dětmi o smrti, jeho odpověď ovlivnila, jakým směrem se jeho dotazník ubíral dále. Pokud respondent zvolil odpověď „Ne“, dotazník ho automaticky přesunul k otázce č. 16 a dalším následujícím otázkám. Toto uspořádání umožnilo respondentům přeskočit otázky, které pro ně nebyly relevantní nebo na které nechtěli odpovídat.

5.1.2 Analýza dat

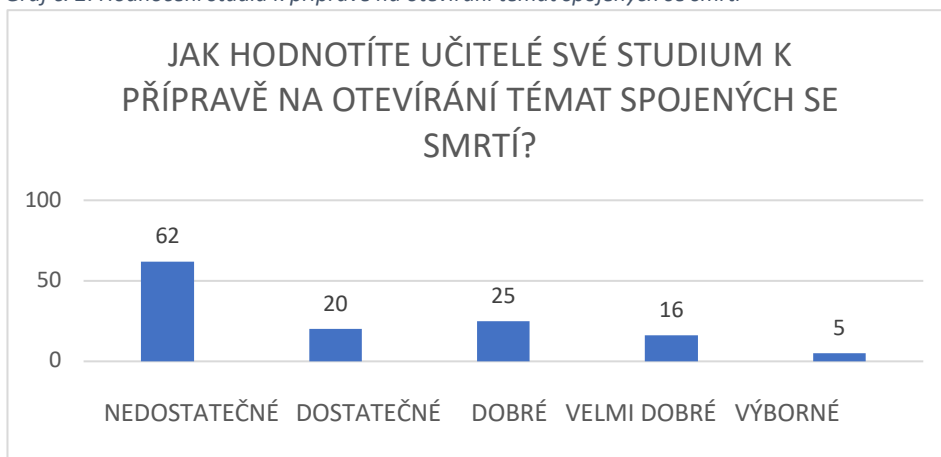
Graf č. 1: Vzdělání respondentů

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Graf č. 1 znázorňuje vzdělání učitelů v mateřské škole. Nejpočetnější skupinou byli učitelé se středoškolským vzděláním s maturitou, a to v počtu 51. Druhou nejpočetnější skupinou byli učitelé s bakalářským studiem, jejichž počet činil 45. Magisterské studium uvedlo 15 učitelů. Vyšší odbornou školu zaměřenou na učitelství v MŠ uvedlo 16 učitelů a 1 učitel absolvoval rekvalifikační kurz.

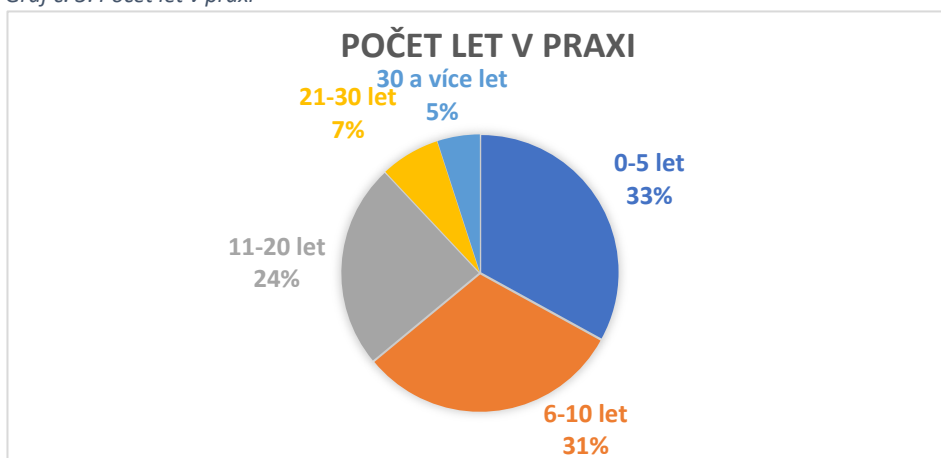
Graf č. 2: Hodnocení studia k přípravě na otevírání témat spojených se smrtí

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Graf č. 2 znázorňuje škálu, jak učitelé hodnotí své studium pro zvládnutí diskusí na téma smrti. Největší počet 62 učitelů uvedlo, že jejich připravenost je nedostatečná. Dalších 20 učitelů uvedlo, že jejich připravenost je dostatečná. 25 učitelů uvedlo, že jejich připravenost je dobrá. Velmi dobrá uvedlo 16 učitelů a zbývajících 5 učitelů uvedlo, že jejich připravenost na otevírání témat spojených se smrtí je výborná.

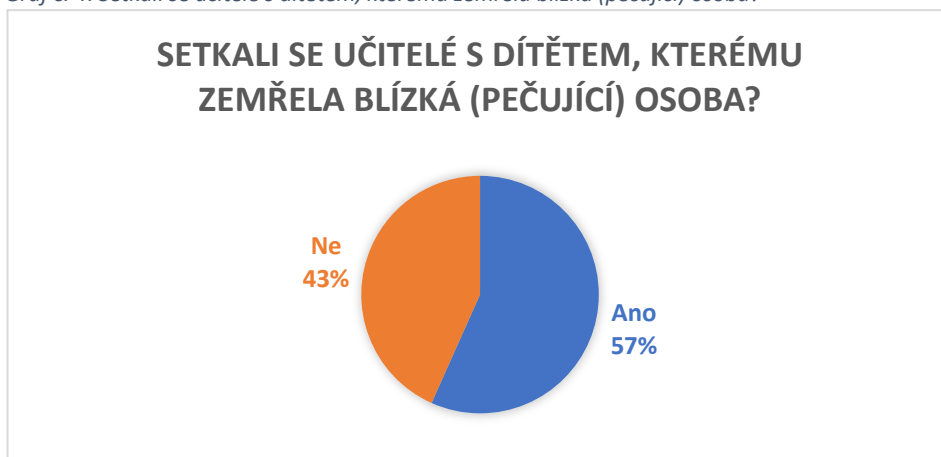
Graf č. 3: Počet let v praxi

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Graf č. 3 zobrazuje počet let učitelů v pedagogické praxi. Celkem 42 učitelů mají pedagogickou praxi do pěti let. Dalších 40 učitelů mají pedagogickou praxi 6-10 let, 31 učitelů se pohybuje v rozmezí 11-20 let pedagogické praxe a 9 učitelů má praxi mezi 21–30 let. Zbýlých 6 učitelů má pedagogickou praxi 30 a více let.

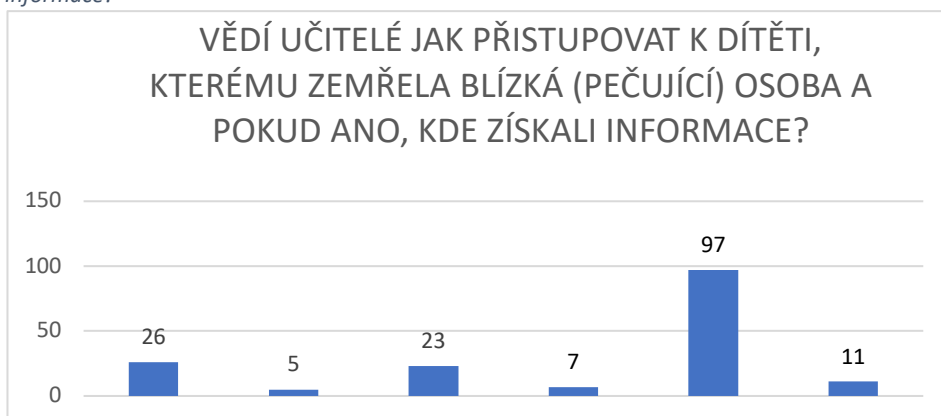
Graf č. 4: Setkali se učitelé s dítětem, kterému zemřela blízká (pečující) osoba?

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Výsledek grafu č. 4 vyobrazuje, zda se učitelé setkali s dítětem, kterému zemřela blízká (pečující) osoba. Z celkového počtu respondentů uvedlo 72 učitelů, že se již setkali s dítětem, kterému zemřela blízká (pečující) osoba. Zbýlých 56 učitelů uvedlo, že se zatím nesetkali s dítětem, kterému zemřela blízká pečující osoba.

Graf č. 5: Vědí učitelé, jak přistupovat k dítěti, kterému zemřela blízká (pečující) osoba a pokud ano, kde získali informace?

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Výsledky, které jsou vyobrazeny v sloupcovém grafu č. 5 znázorňují, zda učitelé vědí, jak přistupovat k dítěti, kterému zemřela blízká (pečující) osoba. U otázky mohli učitelé označit více odpovědí a také přidat své vlastní zkušenosti. Výrazná většina 97 učitelů uvedla, že by spoléhala na svůj vlastní instinkt. Znalosti, jak postupovat v dané situaci, získalo během svého studia 26 učitelů, zatímco 23 učitelů uvedlo jako zdroj informací odbornou literaturu. 11 učitelů připustilo, že by nevěděli, jak se v takové situaci zachovat. 7 učitelů se informovalo pomocí podcastů a 5 absolvovalo speciální školení na toto téma. 7 učitelů zvolilo možnost „jiné“ a následně uvedli tyto odpovědi:

„Prvotní informace jsem získala během studia, sama jsem se pak o to zajímala a poslouchala podcast z Vigvam centra. Bohužel jsem se s tím později v rodině setkala, když zemřel otec mého syna a musím říct, že jsem docela dobře věděla, jak se o tom se synem bavit. Hodně zaleží na věku dítěte.“

(Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Díky prožitku mého vlastního dítěte jsem nastudovala dost literatury k tomuto tématu.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Psala jsem na toto téma bakalářskou práci.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Sama jsem si prostudovala webové stránky organizace, která se zabývá těmito tématy.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Sama mám zkušenost z dětství.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Psala jsem diplomku na téma chápání smrti u předškolního dítěte.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Radila jsem se s kolegyněmi a sháněla literaturu.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

Tabulka č. 1: Jak podpoří učitelé dítě v této nelehké situaci?

Jak učitelé podpoří dítě v MŠ v této nelehké situaci?	Počet odpovědí
Vysvětlováním situace	5
Individuální schůzkou s rodičem	11
Citlivým přístupem	6
Slovní útěchou	1
Individuálním přístupem	12
Neví, jak přistupovat	3
Rozhovorem s dítětem	13
Snaží se ho přivádět na jiné myšlenky formou činností a her	2
Obejmutím dítěte	5
Tolerancí k odlišnému chování a jednání dítěte	1
Snahou zapojovat dítě do běžných činností	2
Dle věku nabídnout odpovídající literaturu	10
Empatickým přístupem	11
Otevřeným přístupem	8
Kolektivní podporou ve spolupráci s ostatními dětmi	1
Budou se chovat přirozeně	1
Ujistí dítě o bezpečném prostředí v MŠ	1
Vysvětlením, že smrt je součást života	3
Přizpůsobením programu a plánu v MŠ, seznámit děti se situací	1

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Na otevřenou otázku týkající se metod podpory dítěte v mateřské škole během těžkého období odpověděli učitelé následně. 13 učitelů uvedlo, že podpoří dítě rozhovorem,

který jim umožní porozumět jeho emocím. Individuální schůzka s rodičem byla zmiňována 11 učiteli jako způsob poskytnutí specifické podpory dítěte a jeho rodině. Empatický přístup byl zdůrazněn také 11 učiteli, kteří se snaží vcítit do pocitů a potřeb dítěte a poskytnout mu emocionální oporu. 10 učitelů uvádí důležitost nabídnout odpovídající literaturu dle věku.

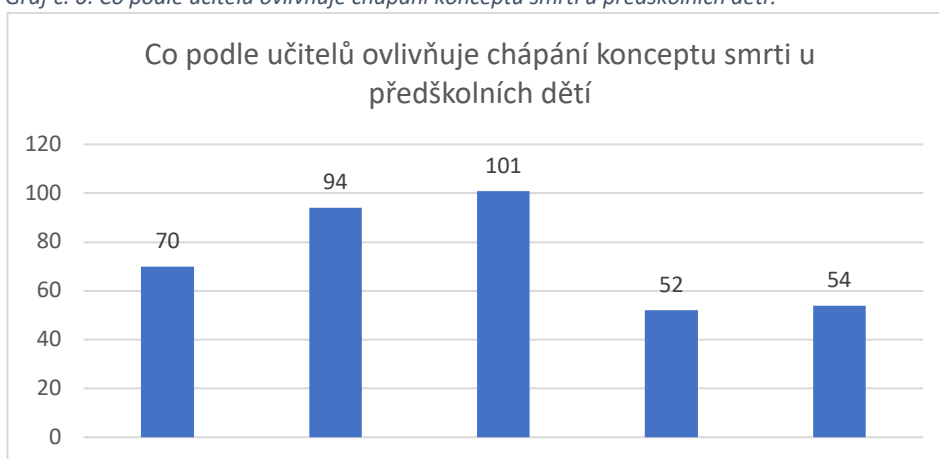
Graf č. 5: Pozorují učitelé rozdíly ve vnímání konceptu smrti u předškolních dětí a v dospělosti?

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Graf č. 6 vyobrazuje, zda učitelé mateřské školy vnímají rozdíly konceptu smrti u předškolních dětí a v dospělosti. Celkem 123 učitelů odpovědělo, že pozorují rozdíly ve vnímání konceptu smrti u předškolních dětí a v dospělosti. Pouze 5 učitelů nevnímá rozdíl smrti u předškolních dětí a v dospělosti.

Graf č. 6: Co podle učitelů ovlivňuje chápání konceptu smrti u předškolních dětí?

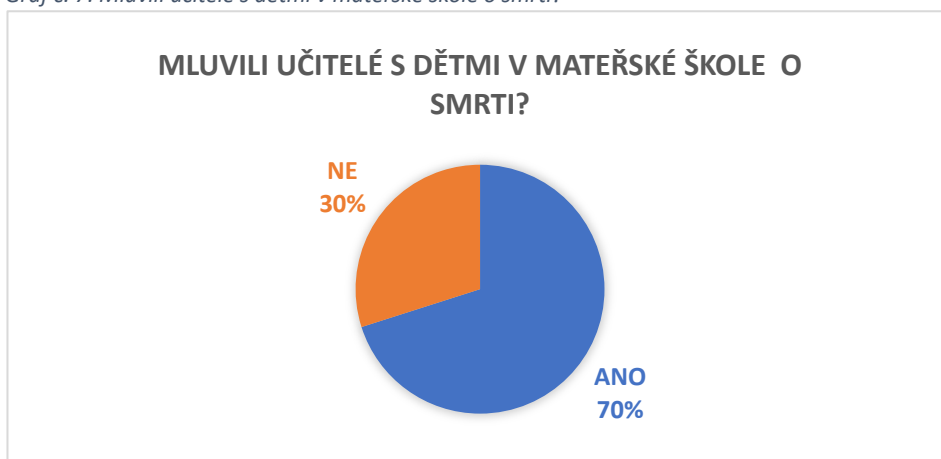
Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Následující sloupcový graf č. 7 znázorňuje, co podle učitelů ovlivňuje chápání konceptu smrti u předškolních dětí. U otázky mohli učitelé označit více odpovědí nebo uvést svůj

vlastní názor. Nejvíce učitelů, konkrétně 101 učitelů, odpovědělo, že chápání konceptu smrti ovlivňuje otevřená komunikace v rodině. 94 učitelů uznává významný vliv věku dítěte na jeho pochopení smrti. Zásadní vliv zkušenosti dítěte se smrtí přisuzuje 70 učitelů. Náboženství jako faktor ovlivňující chápání smrti u dětí uvedlo 54 učitelů. Strach dítěte nebo rodičů ze smrti identifikovalo jako významný faktor 52 učitelů.

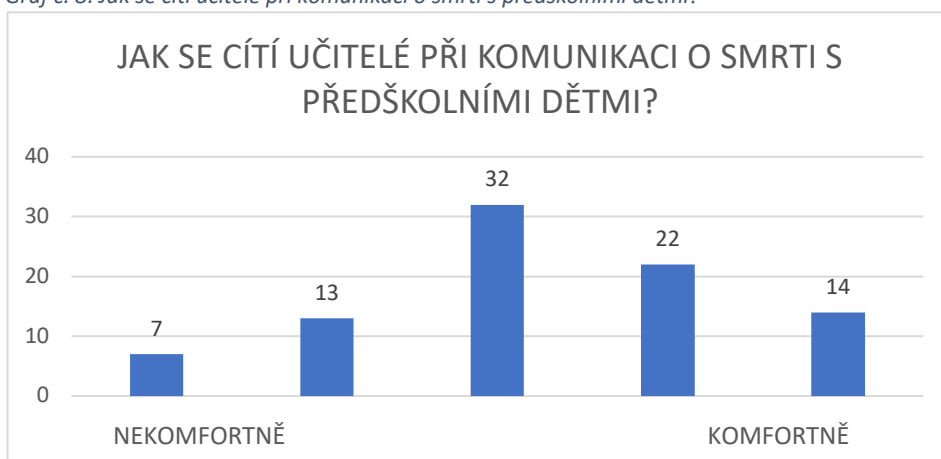
Graf č. 7: Mluvili učitelé s dětmi v mateřské škole o smrti?

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Graf č. 8 znázorňuje, zda učitelé v mateřské škole mluvili s dětmi o smrti. Z výsledku je patrné, že 89 učitelů se tématem smrti s dětmi zabývalo, zatímco zbývajících 39 učitelů se tématu nevěnovalo.

Graf č. 8: Jak se cítí učitelé při komunikaci o smrti s předškolními dětmi?

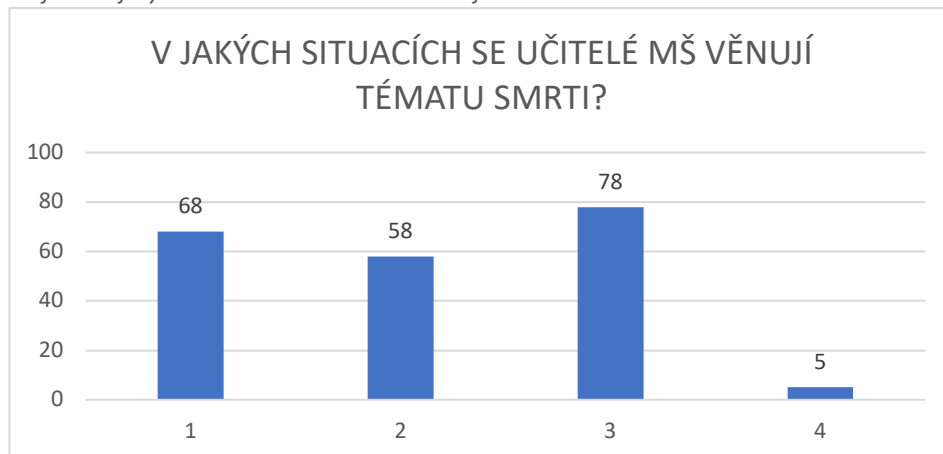

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Graf č. 9 znázorňuje, jak se cítí učitelé při komunikaci o smrti s předškolními dětmi. Z výsledku vyplývá, že nejvíce učitelů tj. 32, zvolilo střed škály, tudíž ani nekomfortně ani komfortně. Celkem 13 učitelů odpovědělo, že se při komunikaci cítí spíše nekomfortně.

7 učitelů se při komunikaci o smrti cítí nekomfortně. Dalších 22 učitelů se cítí při komunikaci spíše komfortně. Zbýlých 14 učitelů se cítí komfortně při komunikaci o smrti s předškolními dětmi.

Graf č. 9: V jakých situacích se učitelé v MŠ věnují tématu smrti?

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Graf č. 10 zobrazuje výsledky odpovědí na otázku, ve kterých situacích se učitelé mateřské školy věnují tématu smrti? U otázky mohli učitelé označit více odpovědí nebo uvést svůj vlastní názor. 68 učitelů uvedlo, že téma smrti zařazují do vzdělávací nabídky (např. rodina, lidské tělo, Dušičky). 58 učitelů uvedlo, že se tématu smrti věnují, když dětem zemře někdo blízký nebo domácí mazlíček. Při nahodilých situacích (např. mrtvý živočich v přírodě) uvedlo 78 učitelů. 5 učitelů zvolili možnost „jiné“.

„Zahrnuji především do bezpečnosti – při nedbalém vyběhnutí do silnice, můžete umřít. Děti se samy ptají, co to znamená.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

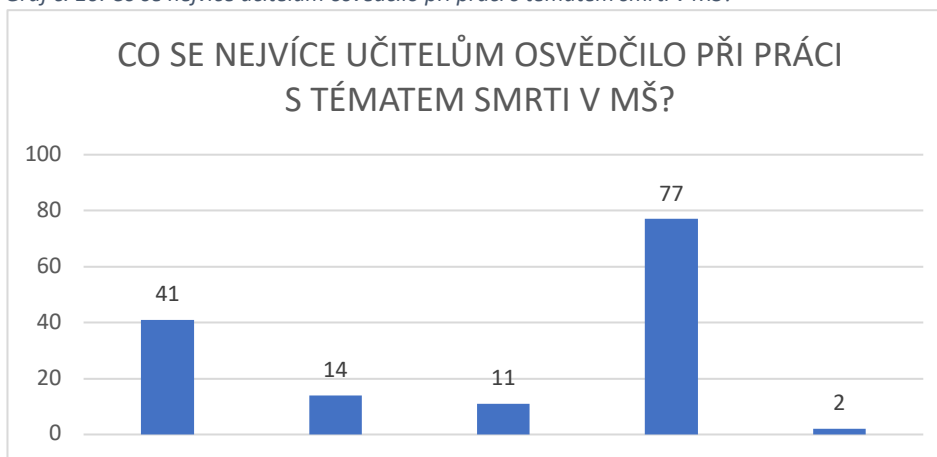
„Chodíme na dušičky na hřbitov, vážeme dekorace na hroby, zapalujeme svíčky, tematické pohádkové představení.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Pohádky“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Vybírali jsme peníze na vánočním jarmarku na organizaci Cesta domů. Takže jsme dětem vysvětlovali, jak organizace pomáhá.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Pokud děti samy téma navodí“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

Graf č. 10: Co se nejvíce učitelům osvědčilo při práci s tématem smrti v MŠ?

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Sloupcový graf č. 11 znázorňuje prostředky, které se učitelům nejvíce osvědčily při práci s tématem smrti. U otázky mohli učitelé označit více odpovědí nebo uvést svůj vlastní názor. Nejvíce respondentů, konkrétně 77 učitelů uvedlo, že při práci s tématem smrti se nejvíce osvědčil rozhovor. Literatura byla zvolena 41 učiteli jako úspěšný prostředek při práci s tímto tématem. Kresba byla označena 14 učiteli. Pro 11 učitelů se osvědčila dramatizace. 2 učitelé vybrali možnost „jiné“.

„Návštěva pomníku apod.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Je to individuální a často spontánní“. (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

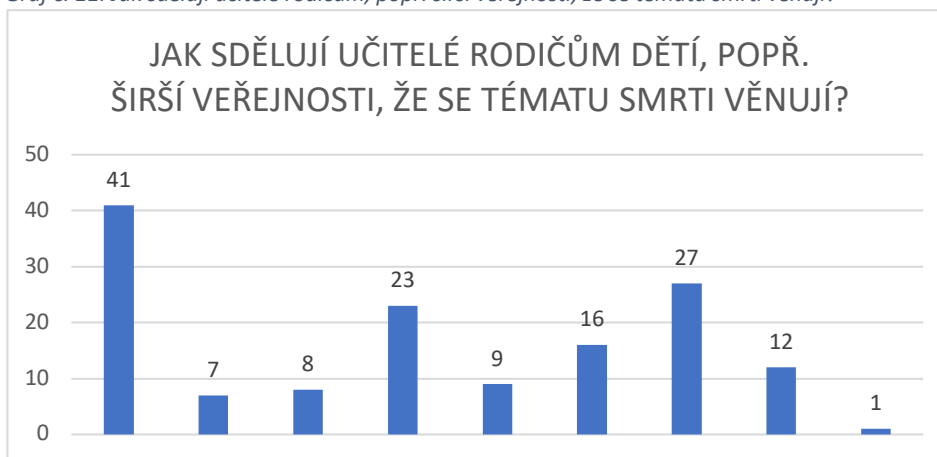
Tabulka č. 2: Co nejvíce pomáhá učitelům při práci s tématem smrti?

Co nejvíce pomáhá učitelům při práci s tématem smrti?	Počet odpovědí
Odborná literatura	8
Komunikace	6
Osobní zkušenost	15
Nadhled	1
Pohádky	1
Empatie	8
Otevřenost	6
Seminář	1
Podcast	1
Dětská literatura	10
Vlastní vyrovnání se smrtí	1
Individuální přístup	1
Neví, jak pracovat s tématem smrti	2
Intuice	1
Otevřenost dětí	1
Blízký kontakt	1
Loutky, maňásek	2
Víra	2
Pevné nervy	1
Toto téma je nepříjemné, nedokáže ho otevřít	1
Zkušenost z praxe, vzdělání	2
Komunikace s rodinou	1
Vystihnout správný okamžik k otevření tématu	1
Osobní zkušenost dítěte	2
Otevřenost rodičů	1

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Na otevřenou otázku co nejvíce pomáhá učitelům při práci s tématem smrti, 15 učitelů uvedlo, že nejvíce jim pomáhá jejich vlastní zkušenost. Literaturu a empatii uvádí jako klíčové aspekty práce s tímto tématem 8 respondentů. Dalších 6 učitelů se spoléhá na komunikaci a otevřenost.

Graf č. 11: Jak sdělují učitelé rodičům, popř. širší veřejnosti, že se tématu smrti věnují?

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Graf č. 12 zobrazuje výsledky týkající se způsobů, jak učitelé informují rodiče a veřejnost o své práci v oblasti tématu smrti. Z celkového počtu dotazovaných učitelů, 39 uvedlo, že neinformují rodiče o své práci v této oblasti. Z toho 7 učitelů sdělovalo informace rodičům během třídních schůzek, zatímco dalších 7 učitelů upřednostňovalo sdělování informací prostřednictvím textové formy na webových stránkách mateřské školy. 23 učitelů zmiňovalo způsob sdělování prostřednictvím fotogalerie. 26 učitelů se zabývalo tématem smrti při komunikaci s rodiči. 12 učitelů informovalo rodiče o tématu smrti prostřednictvím třídního vzdělávacího plánu, který je vyvěšen v šatně mateřské školy. Jeden respondent uvedl, že informuje rodiče zasíláním e-mailu.

Tabulka č. 3: Reakce rodičů dětí na otevírání tématu smrti v MŠ.

Reakce rodičů dětí na otevírání tématu smrti v MŠ	Počet odpovědí
Žádné reakce	15
Pozitivní reakce	18
Negativní reakce	5
Jak pozitivní, tak negativní	7
Poděkování, pochopení, souznění	6

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Tabulka č. 3 zobrazuje, jaké jsou reakce rodičů na otevírání tématu smrti v mateřské škole. Nejčastější zaznamenanou reakcí byla pozitivní, se kterou se setkalo 18 učitelů. Dalších 15 učitelů uvedlo, že se nesečkali s žádnou konkrétní reakcí. 7 respondentů se setkalo jak s pozitivními, tak negativními reakcemi. S výhradně negativními reakcemi se setkalo pět učitelů. Vybrala jsem několik odpovědí, které poskytli učitelé.

„V jednom případě bylo špatně, že jsme si vůbec vzpomněli na svátek Dušiček. Matka nesouhlasila, aby se dcera dozvěděla o smrti jako součást života. A to jí bylo 5 let.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Většinou žádné, ale jsem i připravena na negativní reakce. Pro mne je důležité, že o tom chtějí mluvit děti.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Pozitivní reakci jsem zažila, i úlevu, že si na toto téma s dětmi povídám, že se mohou svěřit.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Velké porozumění. Hodně rodičů oceňuje, že toto téma již není tabu.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Děti na téma smrti reagují pozitivně, většinou se s otevřenou komunikací na toto téma setkají poprvé, a tak mají hodně otázek. U rodičů jsem se setkala s pozitivní i negativní reakcí. Zde se projeví, jak každý dospělák má zpracované téma smrti.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

„Zatím bez problému a poznámek. Někteří byli dokonce rádi, neboť neví, jak s dítětem o tomto tématu mluvit.“ (Respondent z dotazníku pro pedagogy).

Tabulka č. 4: Jakou znají učitelé dětskou literaturu zaměřenou na otevírání tématu smrti?

Jakou znají učitelé dětskou literaturu zaměřenou na otevírání tématu smrti?	Počet odpovědí
Neznám	75
Anna a Anička	13
Myši patří do nebe	11
Když Dinosaurům někdo umře	11
O smrti smrtoucí	8
Návštěva malé smrti	1
Děvčátko s kosou	2
Kamzíkův velký skok	2
Bible	1
Anton a Jonatán	3
Stínidla	2
Broučci	2
Moje malá proč, co je to umírání?	2
Králík je taky jenom člověk	5
Klasické pohádky	2
Dítě a emoce	1
Je smrt jako duha?	1

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Tabulka č. 4 zobrazuje přehled o tom, jakou znají učitelé dětskou literaturu zaměřenou na téma smrti. Největší skupinu tvoří učitelé, konkrétně 75 respondentů, kteří se s takovou literaturou dosud neseťkali. Následuje řada konkrétních děl, které učitelé

uvedli. Knihu „Anna a Anička“ zná 13 učitelů. 11 učitelů je obeznámeno s knihami „Myši patří do nebe“ a „Když Dinosaurům někdo umře“. 8 učitelů zná knihu „O smrti smřtující“.

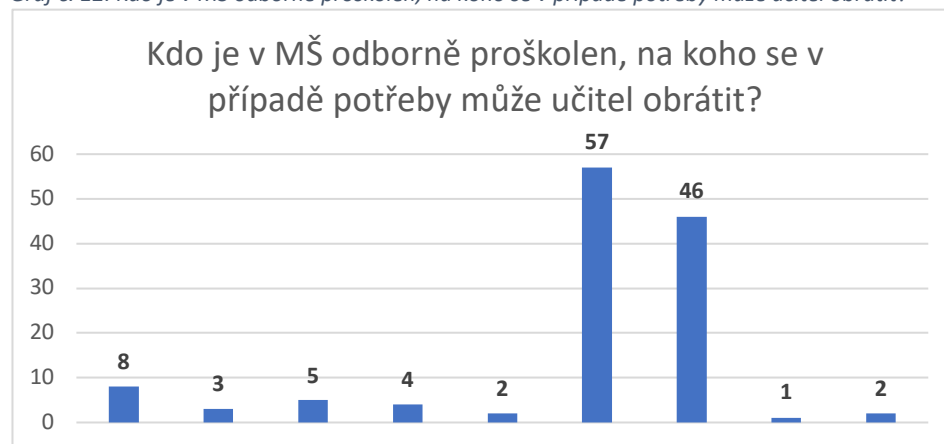
Tabulka č. 5: Jakou znají učitelé odbornou literaturu na téma smrti?

Jakou znají učitelé odbornou literaturu na téma smrti?	Počet
Neznají žádnou odbornou literaturu	96
V době zármutku	1
35 způsobů, jak pomoci truchlícímu dítěti	2
Vyrovňávání se dítěte se ztrátou	1
O smrti a umírání	2
Slon u tabule	1
Jak s dětmi mluvit o smrti	3
Drž tátu za ruku	2
Smutek a truchlení dítěte	1
Smrt a dítě	1
Cesta životem	1
Slon v pokoji	2

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Tabulka č. 5 představuje povědomí učitelů o odborné literatuře zabývající se tématem smrti. Výrazná většina, konkrétně 96 respondentů, uvedla, že nejsou obeznámeni s žádnou odbornou literaturou. Knihu „Jak s dětmi mluvit o smrti“ znají 3 učitelé.

Graf č. 12: Kdo je v MŠ odborně proškolen, na koho se v případě potřeby může učitel obrátit?

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných dotazníkovým šetřením.

Graf č. 13 představuje odpovědi na otázku ohledně odborného proškolení a dostupnosti podpory v mateřské škole. Z celkového počtu 57 učitelů, kteří odpověděli na tuto otázku, 46 učitelů uvedlo, že v jejich mateřské škole není nikdo odborně proškolen, na koho se v případě potřeby mohou obrátit. 8 učitelů se v případě potřeby mohou obrátit na vedení mateřské školy. Externího pracovníka, který dochází do MŠ, jako možnost

podpory uvedli 3 učitelé. Školního psychologa zvolilo 5 učitelů. Školního preventistu zmínili 4 učitelé. 2 učitelé se v případě potřeby mohou obrátit na výchovného poradce v MŠ nebo klinického psychologa. Jedna paní učitelka zvolila možnost „jiné“ a uvedla, že osobně prošla odborným školením.

5.1.3 Vyhodnocení kvantitativní části výzkumu

VO: Jak hodnotí učitelé své studium k přípravě na otevírání témat spojených se smrtí?

Výzkumné šetření odhalilo, jak učitelé hodnotí svou přípravu na zvládnutí témat spojených se smrtí v rámci svého studia. 62 respondentů, tj. 48,4 % z celkového počtu sdělili, že jejich příprava na otevírání témat spojených se smrtí byla nedostatečná. Nejvíce respondentů dosáhlo úroveň vzdělávání odpovídající středoškolskému studiu s maturitou. To vypovídá, že je nutné se více zaměřit na poskytování adekvátních zdrojů a vzdělávacích možností týkajících se témat spojených se smrtí v rámci středoškolského studia budoucích učitelů.

VO: Jaké zkušenosti mají učitelé s komunikací na téma smrti s dětmi v MŠ?

Další klíčovou oblastí výzkumu bylo zkoumání zkušeností učitelů v mateřských školách s komunikací o smrti. Data ukázala, že téměř tři čtvrtiny (70 %) respondentů má zkušenost s otevíráním tohoto tématu ve výuce v rámci spontánních situací, které tuto konverzaci vyvolávají, nebo prostřednictvím začleňování do své vzdělávací nabídky. Učitelé zdůrazňovali význam dialogu jako hlavní strategii pro zvládnutí tématu smrti. Rozhovor nabízí prostor pro empatii, objasnění a uklidnění, které mohou být nezbytné pro děti, které se poprvé setkávají s konceptem smrti. Dále bylo zjištěno, že učitelům nejvíce pomáhá jejich osobní zkušenost a dětská literatura. Osobní zkušenost může být klíčová pro empatii a porozumění, které jsou nezbytné pro citlivé zvládnutí tématu smrti. Dětská literatura na druhé straně poskytuje pedagogicky vhodné a přístupné způsoby, jak představit a prodiskutovat téma smrti s dětmi.

VO: Jaké zkušenosti mají učitelé MŠ s podporou dětí, které se setkaly s úmrtím blízké osoby?

Kvantitativní data z výzkumu ukazují, že většina učitelů by přistupovala k dítěti intuitivně. Dítě by podpořili prostřednictvím rozhovoru a individuálního přístupu. Dále

výzkum ukázal, že učitelé uznávají význam otevřené komunikace s dítětem o smrti v rodině pro chápání konceptu smrti. Otevřená a upřímná komunikace v rodině může dítěti pomoci lépe porozumět a zpracovat zkušenosti se smrtí. To je klíčové pro jeho emoční a psychologický rozvoj.

5.2 Kvalitativní výzkumné šetření

Rozhovor

Pro výzkumné šetření byla zvolena metoda polostrukturovaných rozhovorů. Otázky rozhovorů jsou v příloze č. 2.

Rozhovor je metoda založena na interpersonálním kontaktu, při kterém jedna osoba klade otázky a druhá odpovídá. Rozhovor může být uskutečněn tváří v tvář, ale i telefonicky nebo online. Jde o výzkumnou metodu, která umožňuje získat nejen fakta, ale i názory, postoje a motivy respondentů. Existuje několik druhů otázek, které mohou být v rozhovoru použity. Jedná se o otázky uzavřené, polouzavřené a otevřené. Otevřené otázky poskytují respondentovi možnost odpovídat svými vlastními (Gavora, 2000).

5.2.1 Etická otázka výzkumu

Dotazování učitelé byli seznámeni s tím, že rozhovor bude použit pro účely bakalářské práce. Výzkumný soubor tvořili tři participanti splňující předem stanovená kritéria. Rozhovor byl realizován s pedagogy mateřské školy, kteří se již se smrtí u předškolních dětí setkali. Jednotlivé rozhovory jsem nahrávala a následně přepisovala. Anonymita participantů byla zachována a veškerá jména respondentů byla pozměněna s cílem ochrany jejich soukromí. Tímto způsobem je zajištěno, že jejich údaje jsou prezentovány v souladu se zásadami ochrany osobních údajů a etickými normami výzkumu.

Tabulka č. 6: Výzkumný soubor

Jméno participanta	Věk	Délka praxe v MŠ	Vzdělání participanta	Setkání s truchlícím dítětem v MŠ
Anna	43 let	9 let	Vysoká škola pedagogická	3krát
Barbora	27 let	3 roky	Vyšší odborná škola sociální	3krát
Cecílie	45 let	5 let	Střední odborná škola pedagogická	2krát

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat získaných z rozhovorů.

5.2.2 Představení rozhovorů

Participantka Anna

Participantka Anna má vystudovanou vysokou školu pedagogickou. Za její 9tiletou praxi se setkala s třemi dětmi, které utrpěly ztrátu blízké osoby. Uvádí, že každé dítě vyžadovalo odlišný a zcela individuální přístup. Její vlastní zkušenost s úmrtím své matky v dětství jí poskytuje hluboké porozumění pro situace, kdy děti zápasí se ztrátou. Skrze její osobní zážitky je schopna se vcítit do bolesti a vnímat jejich situaci z jejich perspektivy. Vzpomíná na tříletou holčičku, které zemřela maminka. Otec projevil velkou ohleduplnost při vysvětlování dané situace svému dítěti. Když se pak holčička na stejnou věc dotazovala ve školce, učitelky respektovaly otcův přístup a použily stejnou formulaci, jakou použil on. Participantka uvádí, že v období Vánoc a svátku maminek se snažily nevystavovat holčičku nepříjemným prožitkům. Participantka uvedla, že při besídce, která se konala na Den matek si ostatní děti v kolektivu nevšímalý, že by holčička utrpěla ztrátu blízké osoby. Participantka je přesvědčena, že děti ve tříletém věku nevnímají důležité rozdíly v domácích podmínkách ostatních dětí. Když byla holčička plačtivá, ostatní děti byly velice ohleduplné. Osobní doporučení participantky je vcítit se do rodiny i dítěte a mít dobré srdce. Přístupovat k dítěti individuálně a chápat různé projevy smutku, které někdy mohou být agresivní, úzkostné, apatické. Doporučuje nastudovat odbornou literaturu a pokud dítě potřebuje informace, vždy se domluvit s jeho rodinou, jaké můžeme poskytnout a jakou formou. Participantka se podělila o svůj osobní pohled na zpracování tématu smrti v mateřské škole. Chápe ho jako neoddělitelnou součást života a věří, že by mělo být považováno za běžné téma pro diskusi. Uvědomuje si, že

takový přístup k výuce nebyl v minulosti běžný. Má bakalářské vzdělání, během kterého měla možnost probrat a sdílet informace a zkušenosti těchto témat. Jedním doporučením participantky je, aby učitelé, kteří se necítí komfortně při zpracování tématu smrti, hledali pomoc a podporu u svých kolegů. Respondentka také zdůraznila hodnotu dětské literatury a dialogu s dětmi jako užitečný nástroj při práci s tímto tématem.

Participantka **Barbora**

Participantka má vystudovanou Vyšší odbornou školu sociální v Jihlavě, obor předškolní a mimoškolní pedagogika. Je jí 27 let a za svou tříletou pedagogickou praxi se setkala třikrát s dítětem, kterému zemřela blízká osoba. Myslí si, že smrt je součást života a každá mateřská škola by tématu smrti měla být otevřená. Osobně by se nebála smrt jemně a citlivě v mateřské škole otevřít, ale myslí si, že je mnoho rodičů, kteří se ke smrti nestaví kladně a můžou jít s učiteli do konfrontace. Vzpomíná si na náročnou situaci, kdy předškolnímu dítěti zemřela babička. Holčička o ní často mluvila, plakala a děti ji objímaly. Vyhledávala také učitele a chtěla vést dialog. Participantka popisuje, že to došlo do takové fáze, že to záměrně využívala na upoutání pozornosti. Uvádí, že její profesně starší a zkušenější kolegové neměly zájem tuto situaci řešit a ona bez zkušeností nevěděla, jak situaci vyřešit. Pomohla konzultace s maminkou a prostřednictvím třetí osoby se situace vyřešila. Nejvíce ji ale zasáhla situace předškolního dítěte, kterému zemřela maminka. Chlapec byl spíše introvert a smutek potlačoval. Po určitém časovém intervalu mezi dětmi sám otevřel smrt matky. Uváděl, že matka zemřela, ale že je s ním v jeho srdci. Rodič v této těžké chvíli pedagoga o nic zásadního nežádal, kromě popsání chování dítěte v mateřské škole. Uvádí, že děti v mateřské škole jí pokládají otázky ohledně smrti. Kdy dojde k úmrtí nebo zda se stane, že někdy zemře? Téma smrti otevírá okrajově pouze prostřednictvím literatury. Uvádí, že má obavy, zda dokáže adekvátně reagovat na dotazy dětí týkající se smrti. Participantka osobně doporučuje komunikovat s dětmi o smrti otevřeně a s úctou, nepodávat jim nepravdivé informace. Navrhuje poskytnout jim útěchu, například objetí, slova podpory a hledat individuální způsoby, jak jim pomoci. Také zdůrazňuje, že každý nemusí být schopen

verbalizovat své pocity a myšlenky, a tudíž je důležité, abychom se neobávali této tematiky a zpracovali ji každý sám v sobě.

Participantka **Cecílie**

Participantce je 45 let a má vystudovanou střední školu pedagogickou. Toto studium si dodělávala před 5 lety. Uvádí, že její zkušenosti v profesní sféře nejsou rozsáhlé, ale přesto přišla do kontaktu, jak se smrtí blízkých osob u dětí předškolního věku, tak i ve vlastní rodině. Za její praxe se setkala s dvěma dětmi, které přišly o blízkou osobu. Uvádí, že holčička v předškolním věku byla velice vyrovnaná a na besídce matek kreslila pozvánku pro babičku. Na otázky od kamarádky, proč nekreslí pro maminku, odpověděla že má maminku nahoře v nebíčku a že na ni kouká. Má také zkušenost s malým chlapcem, který ve svých dvou letech zažil ztrátu otce. Uvádí, že chlapec byl několik týdnů přítomen při umírání otce a následné smrti, kdy se ho matka snažila resuscitovat, a to způsobem, kdy si na něj sedla, mačkala mu hrudník, křičela a on si myslel, že ho matka zabíjí. Byl vystaven dlouhodobému citovému chladu ze strany matky. Do svých pěti let jí dával smrt otce za vinu. Mezi pátým a šestým rokem se upnul na myšlenku, že je otec stále naživu. Prý žije na určitých místech a vykonává určité činnosti. Nyní již o tom nemluví. Chlapec je spíše samotář a doma bohužel žije ve virtuálním světě. Participantka uvádí, že často ubližuje dětem i sobě. Nedávno se pokusil škrtit pomocí své mikiny, kterou si ve třídě svlékl, odešel s ní do umývárny, ovázal ji kolem krku a snažil se ji silou utáhnout. Nedávno od ostatních dětí požadoval, aby mu zlomily ruku nebo nohu, protože si přál skončit v nemocnici. Také se sám silně bouchal. Již delší dobu se o něj stará psychiatr, který zastává názor, že vliv na jeho chování mají i počítačové hry. Participantka se snaží být laskavá, přesto důsledná a pomáhá mu začlenit se do kolektivu. Chlapec do mateřské školy chodí nerad a všechno sabotuje, tudíž bude mít odklad školní docházky. Participantka se sama potýká s následky velmi vážné rodinné tragédie, kdy před šestnácti lety ztratila svého sourozence, jenž měl doma tři děti ve věku šest let, tři roky a pět týdnů. Bylo to nesmírně těžké, uvádí. Tříleté dítě na událost relativně snadno zapomnělo a jeho mysl bylo snadné zaměstnat něčím příjemným. Bohužel starší chlapec se s událostí nedokázal vyrovnat, odmítal o ní mluvit, dlouho se vyhýbal návštěvě hřbitova a ani dnes o situaci nemluví. Participantka se s tím také nikdy

nevyrovnala, a tato zkušenost ji stále dojímá k slzám. Necítí se být vyrovnaná a má problémy mluvit o tomto tématu s dětmi v mateřské škole, a proto doposud neotevřela téma smrti. Doufá, že pokud bude potřeba o smrti mluvit, její kolegyně budou v blízkosti.

5.2.3 Vyhodnocení kvalitativní části výzkumu

Realizace rozhovorů a následná analýza měla odpovědět na výzkumné otázky a hlavní výzkumný problém. Shrňme si získané informace a zjistíme, zda tyto data vedou k dosažení cíle bakalářské práce.

VO: Jak hodnotí učitelé své studium k přípravě na otevírání témat spojených se smrtí?

Podle participantky Anny, která má vysokoškolské vzdělání, by měla být smrt vnímána a diskutována jako běžná součást života. Její osobní zkušenost se ztrátou matky v dětství ji neodrazuje od otevření konverzace o smrti. Naopak ji umožňuje přistupovat k tématu se silným pochopením a hlubokou empatií. Při bakalářském studiu měla příležitost diskutovat a vyměnit si názory a zkušenosti na toto téma. Podle odpovědi participantky Barbory, která vystudovala vyšší odbornou školu, jí škola neposkytla adekvátní přípravu pro otevírání a řešení témat spojených se smrtí. Participantka Cecílie, která má vystudovanou střední školu pedagogickou, uvedla, že v průběhu studia také nezískala žádné informace vztahující se k tématu smrti.

VO: Jaké zkušenosti mají učitelé s komunikací na téma smrti s dětmi v MŠ?

Z výše uvedených rozhovorů je zřejmé, že každý učitel přistupuje k otázce smrti jinak, a to podle svých vlastních zkušeností s daným tématem. Paní učitelky zmiňovaly konkrétní situace, ve kterých se setkaly s truchlícím dítětem. Dále zmiňovaly téma Dušiček, Vánoc nebo kdykoli děti přijdou s otázkami zaměřenými na toto téma.

K podpoře zvládnutí tohoto tématu používají různé metody, jako je četba knih, pozorování přírodního cyklu života. Jedna respondentka vyjádřila své obavy a nejistoty ohledně diskuse o smrti s dětmi a necítí se dostatečně připravená nebo sebejistá pro

takový rozhovor. Téma smrti se jí vyhýbá a v případě potřeby doufá, že se může obrátit na své kolegy o pomoc.

VO: Jaké zkušenosti mají učitelé s podporou dětí, které se setkaly s úmrtím blízké osoby?

Na základě výzkumné otázky ohledně zkušeností učitelů mateřských škol s podporou dětí, které prošly úmrtím blízké osoby. Participantka Anna popisuje svou zkušenost s podporou malé dívky, již matka zemřela. Uvádí, že byla schopna spolupracovat s tatínkem a vedením mateřské školy na vytvoření podpůrného prostředí, které minimalizovalo pocit smutku a stesku. Klíčovou roli hrála komunikace s tatínkem a respektování jeho přístupu k situaci, který holčičce pomohl situaci pochopit a přijmout. Participantka Barbora popisuje využití knih pro podporu dětí, které se setkaly s úmrtím blízké osoby. Zmiňuje konkrétní knihu *Anna a Anička*, kterou použila jako nástroj pro otevírání konverzace a nabídla dětem podporu a pochopení. Participantka Cecilie zdůrazňuje zachovávat přístup plný laskavosti. Podporuje děti, aby se cítily součástí kolektivu a dokázaly v mateřské škole objevit pozitivní a radostné momenty.

6 DISKUSE A ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Výzkumná práce přinesla mnoho cenných informací a pohledů na důležité téma předškolního vzdělávání o smrti. Z výzkumu vyplývá, že učitelé mateřských škol vnímají nedostatečnou přípravu na otevírání těchto citlivých témat. Kvalitativní výzkum, který zahrnoval rozhovory, nám poskytl hlubší pochopení toho, jak se učitelé cítí ve své připravenosti na diskusi o smrti. Plachá (2017) poukazuje na nezbytnost rozvoje kompetencí učitelů v oblasti vzdělávání o smrti jako odpovědi na současné vzdělávací potřeby. Učitelé by měli být schopni vytvořit prostředí, kde je možné otevřeně a citlivě diskutovat o smrti a smyslu života a umožnit dětem položit otázky, vyjádřit své emoce a hledat odpovědi. Lazarová (2008) upozorňuje na potřebu přípravy učitelů, která by zahrnovala jak odborné, tak osobnostní aspekty, aby byli dostatečně vybaveni pro tuto důležitou a citlivou roli. Diskuse o smrti ve vzdělávání předškolních dětí je klíčová pro jejich komplexní rozvoj a podporu emocionálního a sociálního růstu.

Kvantitativní a kvalitativní výzkumy také přinesly užitečné informace o zkušenostech učitelů s komunikací na téma smrti s dětmi v mateřských školách. Výzkum ukázal, že mnoho učitelů má zkušenost s otevíráním tohoto tématu, a to buď prostřednictvím spontánních situací, které tuto konverzaci vyvolávají, nebo začleněním do své vzdělávací nabídky. Dále bylo zjištěno, že učitelům nejvíce pomáhá jejich osobní zkušenost a dětská literatura. Je také nezbytné vzít v úvahu individuální schopnosti a vnitřní odolnost jedince. Žaloudíková (2015) doporučuje zařadit téma do plánovaného kurikula dané třídy, otevřeně a konkrétně hovořit s dětmi a propojit ho s učivem o tělesných funkcích lidského těla, zdraví a nemoci. Zařadit téma do tematického plánu výuky během celého školního roku.

Výzkum poskytl konkrétní případy toho, jak učitelé podporují děti, které prošly úmrtím blízké osoby. Spolupráce s rodinou a využití vhodných knih pro otevírání konverzace a udržování laskavého a podporujícího přístupu jsou zásadní. Mertin & Gillernová (2015) upozorňují na význam individuálního přístupu, komunikace a spolupráce s rodinou při podpoře dětí, které prošly úmrtím blízké osoby. Důležité je přijmout a uznat osobnost dítěte a jeho rodičů, respektovat jejich jedinečnost a různé způsoby vyjadřování. Schopnost vcítění se do dětí a rodičů a porozumění jejich situaci nám umožňuje lépe respektovat jejich potřeby a přání. Naslouchání pak hraje významnou roli při pochopení situace a individuálního významu projevu druhé osoby. Tímto způsobem mohou učitelé efektivně podporovat děti při zvládnání emocionálních aspektů spojených s úmrtím blízké osoby.

6.1 Doporučení do praxe

Na základě shromážděných dat a analýzy jsou zde následující doporučení pro pedagogy.

- **komunikovat otevřeně a upřímně:** Děti dokáží lépe zpracovat smutek, pokud jsou informovány o smrti upřímně a vhodným způsobem jejich věku.
- **začlenit téma smrti do vzdělávacího plánu:** Téma smrti může být začleněno do vzdělávacího plánu formou příběhů, diskusí nebo dalších aktivit. Děti tak získají základní porozumění tohoto tématu a budou lépe připraveny, pokud se s tímto problémem setkají v osobním životě.
- **využít dětskou literaturu:** Dětské knihy mohou být cenným nástrojem pro zahájení konverzace o smrti.
- **spolupracovat s rodinou:** Pokud se dítě setká s úmrtím blízké osoby, je důležité úzce spolupracovat s rodinou. Společně můžete vytvořit strategii, jak lépe podpořit dítě v těžkém období. V příloze č. 3 naleznete seznam institucí, které poskytují podporu rodinám v těchto náročných okamžicích.
- **sebevzdělávat se:** Pedagogové by měli být připraveni zpracovávat složitá témata jako smrt a smutek. Pokud máte pocit, že Vám chybí potřebné dovednosti nebo poznatky, vyhledejte odbornou literaturu, navštivte odborné semináře, zúčastněte se webinářů, nebo si poslechněte podcasty např. od poradny Vigvam.
- **zohlednit individuální potřeby dítěte:** Každé dítě má jinou osobnost a může na smrt reagovat odlišně. Je důležité být citlivý a respektovat individuální potřeby a pocity dítěte.

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo zmapovat postoje a zkušenosti učitelů MŠ s otevíráním tématu smrti s předškolními dětmi. Bylo zajímavé zkoumat, zda se učitelé cítí být kompetentní v komunikaci s dětmi o smrti a zda v případně potřeby umí poskytnout podporu.

V teoretické části mé práce jsem se zaměřila na řadu témat související se smrtí a umíráním. Na základě studia odborné literatury jsem zkoumala různá témata, včetně postojů společnosti ke smrti, dětského vnímání smrti a umírání, role médií a jejich vlivu na dětské pojetí smrti. Dále jsem se zabývala tím, jak jsou tato témata začleněna do výchovy v mateřské škole, jaké jsou různé formy výchovy související se smrtí, jak komunikovat s dětmi o smrti a jak jim poskytnout podporu v období truchlení.

Cílem kvantitativního a kvalitativního výzkumu, realizovaného prostřednictvím dotazníkového šetření a následných rozhovorů, bylo zjistit, jak hodnotí učitelé své studium k přípravě na otevírání témat spojených se smrtí. Jaké zkušenosti mají s komunikací na téma smrti s dětmi v MŠ a jaké mají zkušenosti s podporou dětí, které se setkaly s úmrtím blízké osoby. Z výzkumu vyplývá, že je nezbytné věnovat pozornost poskytování vhodných zdrojů a edukačních příležitostí, které se zabývají tématem smrti v rámci vzdělávacího procesu středních, vyšších odborných a vysokých škol pro budoucí učitele. Výzkum ukázal, že zpracování a pochopení smrti se může mezi učiteli výrazně lišit v závislosti na jejich vlastních zkušenostech a vzdělání. Kvantitativní a kvalitativní výzkum také odkryl, jak učitelé komunikují o smrti s dětmi a jak se tento proces může lišit. Bylo zjištěno, že osobní zkušenosti a dětská literatura hrají klíčovou roli v tom, jak učitelé zvládají tuto citlivou problematiku. Zatímco osobní zkušenost může být klíčem k empatii a porozumění, tak dětská literatura poskytuje vhodné a přístupné způsoby, jak diskutovat o smrti s dětmi. Výsledky výzkumu ukazují, že počet učitelů není obeznámen s dětskou literaturou zabývající se tímto tématem. Je tedy nutné zvýšit povědomí o dostupné dětské literatuře týkající se smrti. Výzkum ukazuje, že učitelé jsou schopni efektivně podporovat děti v procesu smutku, pokud jsou vybaveni odpovídajícími nástroji a strategiemi a pokud pracují v těsné spolupráci s rodinou. To je v souladu s všeobecným poznáním, že škola může a měla by hrát klíčovou roli v podpoře dětí procházejících těžkými životními situacemi.

Ve svém závěru bych chtěla zmínit, že po zveřejnění dotazníku na sociálních sítích jsem obdržela dvě zprávy s prosbou o zaslání mé dokončené práce. Vyjádření jejich zájmu a touhy poznat více pro svoji práci v mateřské škole mi vyvolalo pocit vděčnosti a plnění mého osobního cíle. Doufám, že tato práce bude přínosem pro pedagogy a bude jim sloužit jako cenný zdroj informací.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

35 způsobů, jak pomoci truchlícímu dítěti (Z. Freiová, Přel.; 1. vydání). (2017). Cesta domů.

Ariès, P. (2020). *Dějiny smrti* (D. Navrátilová, Přel.; Vydání první). Argo.

Bednářová, J. (2020). *Všestranná příprava do školy* (1. vydání). Edika.

Berková Tereza. (b.r.). Téma smrti v běžné výuce. *Poradna Vigvam*. <https://poradna-vigvam.cz/tema-smrti-v-bezne-vyuce/>

Brown, L. K., Brown, M. T., & Špinková, M. (2020). *Když dinosaurům někdo umře: Malá knížka o velkých starostech pro malé i velké* (3. vydání). Cesta domů.

Cicirelli, G. V. (b.r.). *Personal meanings of death in older adults and young adults in relation to their fears of death*.

Daynes, K. (2022). *Co je to umírání?: První otázky a odpovědi* (K. Brouk, Přel.; První české vydání). Svojtka & Co., s.r.o.

Divoká Jana. (2022). *Jak mluvit s dítětem v náročných životních situacích*. <https://webinare.rvp.cz/files/520-jak-mluvit-s-ditetem-v-a-o-narocnych-zivotnich-situacich.pdf>

Dyregrov, A. (2008). *Grief in children: A handbook for adults* (2nd ed). Jessica Kingsley Publishers.

Gavora, P. (2000). *Úvod do pedagogického výzkumu*. Paido.

Honsová, K. (2020, listopad 6). *Psychologie.cz, Jak mluvit s dětmi o smrti*, <https://psychologie.cz/jak-mluvit-s-detmi-o-smrti/>

Chadwick, A. (2012). *Talking about death and bereavement in school: How to help children aged 4 to 11 to feel supported and understood*. Jessica Kingsley Publishers.

Jochmannová, L. (2021). *Trauma u dětí: Kategorie, projevy a specifika odborné péče* (Vydání 1). Grada.

Kübler-Ross, E., & Královec, Jiří. (2015). *O smrti a umírání: Co by se lidé měli naučit od umírajících* (Vydání druhé, přepracované, v Portále první). Portál.

- Kupcová Zuzana, N. H., & Růžičková Veronika, S. E. (2017). *Činnosti ke svátkům a tradicím v předškolním vzdělávání*. Raabe.
- Lazarová, B. (2008). *Netradiční role učitele: O situacích pomoci, krize a poradenství ve školní praxi* (2., upr. vyd). Paido.
- Loja Radka. (2018). *Pět kroků ke zvládnutí emocí*. MINDTRIX.
<https://mindtrix.cz/portfolio/pet-kroku-ke-zvladani-emoci/>
- Martin Loučka. (2009). *Koncept smrti u dětí – souvislosti vývoje*.
<https://docplayer.cz/5193966-Koncept-smrti-u-deti-souvislosti-vyvoje.html>
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (2002). *Krizové situace v rodině očima dítěte* (Vyd. 1). Grada Publishing.
- Matějčková, T. (b.r.). *Nejméně jeden důvod, proč zobrazení smrti v médiích neodsuzovat*. Lidovky.cz. https://www.lidovky.cz/ceska-pozice/nejmene-jeden-duvod-proc-zobrazovani-smrti-v-mediich-neodsuzovat.A120906_132924_pozice_76627
- Mertin, V., & Gillernová, I. (2015). *Psychologie pro učitelky mateřské školy* (Třetí vydání). Portál.
- MLčochová, M. (2020). *Kdo se směje, nepláče: Práce s pohádkovými příběhy v mateřské škole* (Vydání první). Portál.
- Plachá, V. (2021). *Zkušenosti učitelů s výchovou vztahující se ke smrti* (1. vydání). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta.
- Plachá Veronika. (2017). *Proces truchlení v prostředí základní školy. Školský psycholog*.
- Plevová, I., & Slowik, R. (2010). *Komunikace s dětským pacientem*. Grada.
- Sorensen, J. (2012). *Vyrovňování se dítěte se ztrátou a odloučením: Příběhy a cvičení pro děti ve věku 4-8 let* (Vyd. 1). Portál.
- Svobodová, E., & Vítečková, M. (2017). *Osobnost předškolního pedagoga: Sebereflexe, sociální kompetence a jejich rozvíjení* (Vydání první). Portál.
- Šmolíková, E. (2022). *Když někdo umře: Sešit pro děti, kterým zemřel blízký člověk*. Cesta domů.
- Špatenková, N. (2014). *O posledních věcech člověka: Vybrané kapitoly z thanatologie*.

Galén.

Špínková, M. (2019). *Anna a Anička: O životě na začátku a na konci* (4. vydání). Cesta domů.

Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie: Proměny lidské psychiky od početí po smrt* (Vyd. 1). Portál.

Žaloudíková, I. (2015). *Dětské pojetí smrti* (1. vydání). Masarykova univerzita.

Žaloudíková, I. (2010). *Children's conceptions of health, illness, death and the anatomy of the human body. School and Health.*
https://www.ped.muni.cz/z21/knihy/2010/26/26/texty/eng/zaloudikova_e.pdf

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

MŠ – mateřská škola

Např.- například

Apod.- a podobně

SEZNAM TABULEK, GRAFŮ

Tabulka č. 1: Jak podpoří učitelé dítě v této nelehké situaci?	31
Tabulka č. 2: Co nejvíce pomáhá učitelům při práci s tématem smrti?	36
Tabulka č. 3: Reakce rodičů dětí na otevírání tématu smrti v MŠ.....	37
Tabulka č. 4: Jakou znají učitelé dětskou literaturu na otevírání tématu smrti?	38
Tabulka č. 5: Jakou znají učitelé odbornou literaturu na téma smrti?.....	39
Tabulka č. 6: Výzkumný soubor.....	42
Graf č. 1: Vzdělání respondentů.....	28
Graf č. 2: Hodnocení studia k přípravě na otevírání témat spojených se smrtí	29
Graf č. 3: Počet let v praxi	29
Graf č. 4: Setkali se učitelé s dítětem, kterému zemřela blízká (pečující) osoba?.....	30

Graf č. 6: Pozorují učitelé rozdíly ve vnímání konceptu smrti u předškolních dětí a v dospělosti?	32
Graf č. 7: Co podle učitelů ovlivňuje chápání konceptu smrti u předškolních dětí?	32
Graf č. 8: Mluvili učitelé s dětmi v mateřské škole o smrti?.....	33
Graf č. 9: Jak se cítí učitelé při komunikaci o smrti s předškolními dětmi?	33
Graf č. 10: V jakých situacích se učitelé v MŠ věnují tématu smrti?	34
Graf č. 11: Co se nejvíce učitelům osvědčilo při práci s tématem smrti v MŠ?	35
Graf č. 12: Jak sdělují učitelé rodičům, popř. širší veřejnosti, že se tématu smrti věnují?	37
Graf č. 13: Kdo je v MŠ odborně proškolen, na koho se v případě potřeby může učitel obrátit?	39

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Dotazník

Příloha č. 2 – Rozhovory

Příloha č. 3 – Instituce pro podporu rodin

SEZNAM PŘÍLOH

Dotazník

příloha č. 1

Vážené respondentky, Vážení respondenti,

obracím se na Vás s prosbou o vyplnění zcela anonymního dotazníku k mé bakalářské práci na téma: "**Postoje a zkušenosti učitelů MŠ k otevírání témat spojených se smrtí.**" Výsledky dotazníku poslouží výhradně jako podklad pro mou závěrečnou práci.

Děkuji za Váš čas a Vaši spolupráci!

Aneta Podvalská
studentka Pedagogické fakulty

1. Jaké je Vaše nejvýše dosažené pedagogické vzdělání?

- Středoškolské s maturitou
- Vyšší odborné
- Bakalářské
- Magisterské
- Rekvalifikační kurz

2. Jak hodnotíte své studium vzhledem k přípravě na otevírání témat spojených se smrtí?

Nedostatečné   1   2   3   4   5   Výborné

3. Kolik let, včetně tohoto roku pracujete ve školství?

- 0-5 let
- 6-10 let
- 11-20 let
- 21-30 let
- 30 a více

4. Setkali jste se, během své praxe s dítětem, kterému zemřela blízká (pečující) osoba?

- Ano
- Ne

5. Víte, jak přistupovat k předškolnímu dítěti, kterému zemřela blízká osoba?

- Ano, získal/a jsem informace během studia

- Ano, navštívil/a jsem školení
- Ano, znám odbornou literaturu
- Ano, získal/a jsem informace z poslechu podcastů
- Přístupoval/a bych intuitivně
- Ne nevím, jak bych se zachoval/a
- Jiné...

6. Jak dítě v mateřské škole podpoříte v této nelehké situaci?

.....

7. Lze pozorovat rozdíly ve vnímání konceptu smrti u předškolních dětí a v dospělosti?

- Ano
- Ne

8. Co podle Vás ovlivňuje chápání konceptu smrti?

- Zkušenost se smrtí
- Věk dítěte
- Otevřená komunikace v rodině
- Strach rodičů/dítěte ze smrti
- Náboženství

9. Mluvil/a jste s dětmi o smrti?

- Ano
- Ne

➔ Odpověď Ano

10. Jak se cítíte v komunikaci o smrti s dětmi?

Nekomfortně   1   2   3   4   5   Komfortně

11. V jakých situacích se tématu smrti v MŠ věnujete?

- Téma zahrnuji do vzdělávací nabídky (např. rodina, lidské tělo, Dušičky)

- Když dětem zemře někdo blízký nebo domácí mazlíček
- Při nahodilých situacích (např. mrtvý živočich v přírodě)
- Jiné...

12. Co se Vám nejvíce osvědčilo při práci s tématem smrti v MŠ?

- Literatura
- Kresba
- Dramatizace
- Rozhovor
- Jiné...

13. Co Vám nejvíce pomáhá při práci s tímto tématem?

.....

14. Jak sdělujete rodičům, popř. širší veřejnosti, že se tomuto tématu věnujete?

- Nesděluji
- Rodičovské schůzky
- Textová forma na webu mateřské školy
- Fotografie
- Nástěnka
- Rozhovor
- Jiné....

15. S jakými reakcemi u rodičů dětí jste se v tomto případě setkal/a?

.....

→ (Odpověď Ne)

16. Jakou dětskou literaturu na otevírání tématu smrti znáte?

.....

17. Jakou znáte odbornou literaturu na toto téma?

.....

18. Je ve Vaší mateřské škole na toto téma někdo odborně proškolen, na koho se v případě můžete obrátit?

- Vedení mateřské školy
- Externí pracovník docházející do MŠ
- Školní psycholog
- Školní preventista
- Výchovný poradce
- Nevím
- Jiné...

Rozhovor **Anna**

1. Uvedla jste, že jste se setkala během své pedagogické praxe s dítětem, kterému zemřela blízká osoba.

Ano, setkala jsem se za svou 9letou praxí dokonce se třemi takovými dětmi. Každé dítě bylo jiné a vyžadovalo zcela odlišný a individuální přístup. Jelikož mám sama osobní zkušenost s úmrtím své maminky, která mi zemřela, když jsem byla jako dítě, dokáží vnímat tyto situace velmi dobře i z pohledu dítěte. Myslím, že hlubší vcítění do dětské bolavé duše lze dosáhnout lépe přes svoji osobní zkušenost. Je pravda, že každé dítě potřebovalo jiný přístup, ale obecně za všechny děti, které jsem ve školce měla, bylo nejvíce zapotřebí jejich vyslechnutí, pochopení emocí, věnování času a být nablízku. Dále určitě bližší kontakt s jeho rodinou a empatický přístup.

2. Můžete popsat příběh, který Vás nejvíce zasáhl?

Vzpomínám na tříletou holčičku, říkejme ji třeba Lucinka. Lucince zemřela na vážnou nemoc maminka. V té době ji byly necelé tři roky.

Vnímám jako velkou pomoc v této situaci dobrý přístup od vedení školky. Měli jsme možnost si s tatínkem pohovořit, jak budeme společně postupovat, aby Lucinka ve školce neměla velké pocity smutku a stesku.

Tatínek byl velice ohleduplný a měl s Lucinkou velice hezký vztah. Byly jsme rády, když nám sdělil, jak s Lucinkou tuto situaci doma prožívali. Tatínek Lucince sdělil, že maminka zemřela a že se říká, že se na nás mohou lidé, kteří zemřou, dívat z nebe a třeba jsou z nich právě některé hvězdičky. Lucinka tuto variantu dle mého přijala a myslím, že ji pomohla na nějaký čas situaci přijmout.

Když se ve školce ptala na svoji maminku, použili jsme stejnou formulaci jako ji byla sdělována tatínkem a Lucinka ji přijala. Domnívám se, že je toto pro děti v podobném věku velice důležité. Lucince byla věnována zvýšená pozornost, byla chvílemi lítostivá, plačtivější, ale vzhledem k věku a jak situaci děti vnímají, zvládala situaci relativně dobře.

3. Vzpomenete si na nějakou náročnější situaci?

Vždycky bylo na učitelce promyslet období Vánoc, téma rodiny a svátku maminek. Lucinku zbytečně nevystavovat nepříjemným prožitkům, vše dobře formulovat.

Postava se kreslila dle svého uvážení, tatínek, maminka, babička nebo paní učitelka.

Dárky jsme dělaly tento rok neutrální, aby nebyly příliš „maminkovské“. Tradiční besídku pro maminky formou básniček atd. jsme tento rok vymyslely formou zážitkové cesty lesem s rodinou. Tatínek nám velice děkoval, když viděl náš přístup a my byly rády, že jsme mohly Lucince alespoň malým přičiněním usnadnit pobyt ve školce.

4. Co ostatní děti? Vnímaly to?

Myslím si, že vůbec. V tomto věku ještě pro ně není tak důležité, jak to mají děti jinde doma, tak jsme se nesetkaly s žádnou otázkou na Lucinky maminku apod. Pokud Lucinka byla plačtivá, děti byly velice ohleduplné, ale to se vzhledem k adaptačnímu procesu stávalo i u jiných dětí.

5. Ještě Vám něco pomohlo, jak s takovou situací pracovat?

Kromě mé osobní zkušenosti a velkému prosociálnímu citění mi pomáhá sdílení zkušeností mých kolegyň. Dále jsem se setkala s touto problematikou při studiu na VŠ, kde jsme měla možnost s tímto tématem pracovat a nasávat tam jiné druhy přístupů, jaké jsou možnosti a metody apod... Jedna moje kolegyně byla na semináři, sice byla z jiné třídy, ale ráda nám své postřehy a vědomosti předala. Myslím, že by bylo potřeba takové semináře navštívit min. jednou do roka, popř. do školky zakoupit alespoň odbornou literaturu.

6. A tu jste ve školce měly?

Odbornou literaturu jsme neměly, vedení nám umožnilo zakoupení knih na náš popud, že se taková situace stala a my chtěly být připraveny, než se Lucinka vrátí zpět do školky. Měly jsme ve školce ovšem dětskou literaturu zaměřenou na tuto problematiku, tu jsme ale běžně využívaly i před touto situací. Děti příběhy z knih jen vnímaly, někdy se na něco zeptaly, braly čtení těchto knih zcela přirozeně.

7. O jakou pomoc Váš požádal rodič v této těžké chvíli?

Ani moc o nic nežádal, ale viděly jsme já i moje kolegyně, že samozřejmě prochází velkým smutkem. Tak jsme alespoň sdělovaly pozitivní informace, jak se Lucinka měla, co dělala, že si hrála, smála se. Vkládaly jsme více fotek na náš web, kam mají rodiče přístup, aby tatínek věděl, že se má dobře. Chápaly jsme delší docházku, docházku o prázdninách Lucinky, aby tatínek mohl v klidu pracovat a rodinu uživit. O žádnou speciální pomoc či prosbu nežádal. Byly jsme to spíše my, které jsme mu pomoc nabízely a hledaly.

8. Vyžadovala Lucinka nějakou speciální podporu?

Myslím, že ne. Možná děti v jiném věku, které tuto situaci přijímají hůře. Lucinka ale nepotřebovala, alespoň zatím. Věnovaly jsme jí čas, pochopení, pomoc beru jako běžnou práci.

9. Víte, kam se v případě potřeby obrátit?

Nejprve bych kontaktovala naše vedení, pak popř. kontaktovat PPP.

10. Otevřela jste téma smrti při výuce s dětmi?

Ano, v období Dušiček, Vánoc, téma rodiny, popř. kdykoli dítě přijde s otázkami. V případě naší Lucinky se téma otvíralo více. Čteme knížky, vnímáme s dětmi koloběh života, vyprávíme si, sdílíme zkušenosti třeba i s domácími mazlíčky, vymýšlíme si nástěnky, domýšlíme si příběhy, posloucháme svoje strachy a obavy, kreslíme či malujeme smutek, lítost. Zkoušíme vyjádřit dramatizací apod.

11. Máte nějaké jiné doporučení nebo zkušenost, kterou byste mohla sdělit?

Asi jen tu, mít dobré srdce a vcítit se do rodiny i dítěte. Přistupovat velmi individuálně a chápat různé projevy smutku, které někdy mohou být agresivní, úzkostné, apatické apod. Načíst si odbornou literaturu a pokud dítě potřebuje informace, vždy se domluvit s jeho rodinou, jaké se podat mohou a jakou formou. Pracovat s celou skupinou dětí, aby děti cítily pochopení a že každý může mít obavy a bolest, či smutek a že my dospělí máme také tyto emoce. Učit děti vyjádřit a pochopit své emoce, umět je lépe číst a zkusit je lépe zvládat.

12. Jaký je Váš osobní pohled na problematiku smrti v MŠ?

Vnímám to z mého pohledu jako součást života. Jako běžné téma, kterým se můžeme a měli bychom se též zabývat. Nedělat jenom "uhlem čerty" ale umět se pustit i do témat citlivějších. Ideálně mít zkušenosti od kolegyň z školeních, ideálně ze studií. Ale myslím si, že před 20lety se toto vůbec na pedagogických školách neučilo. Mám bakalářské studium a tyto témata jsme probírali, předávali si zkušenosti a informace... Pokud bych se na toto téma jako pedagog ve školce ale necítila, raději doporučuji požádat kolegyni, která zkušenosti má, než toto téma s dětmi probírat za každou cenu a něco pokazit. Pomáhá třeba dětská literatura, pokládání otázek dítěti, abychom pochopili vnímání této problematiky apod...

Rozhovor **Barbora**

1. Kolik je Vám let a jaké máte pedagogické vzdělání?

27 let, Vyšší odbornou školu sociální Jihlava, obor předškolní a mimoškolní pedagogika.

2. Poskytla Vám vyšší odborná škola dostatečnou přípravu na řešení tématu smrti s budoucími předškolními dětmi?

Ne, během studia na vyšší odborné škole nebylo téma smrti vůbec zahrnuto do studijního programu. Rozhodně se tedy potřebuji připravit, abych se nebála toto téma víc otevřít a uchopit ho správně.

3. Jaký je Váš názor na problematiku smrti v MŠ?

Myslím si, že je to téma, které by mělo být v každé mateřské škole otevřené. Smrt je součástí života, každého života, je kolem nás a nejde jen o lidi, ale i třeba zvířata. Na procházkách můžeme vidět například mrtvou myš, i ta myš může mít někde mláďata, která jí potřebují a je to smutné. Myslím, že dnešní společnost smrt vytlačuje ze svých životů, také se prodlužuje délka života, lékařská péče je na velmi vysoké úrovni, tudíž se smrtí setkáváme mnohem méně a přestáváme ji brát jako součást, jako něco, co se děje každý den. A také si myslím, že děti až příliš od smrti chráníme, že je spousta rodičů, kteří je nenechají se s ní setkat, i když děti to často zvládnou mnohem lépe jak dospělí, zpracují

si to po svém, s mrtvými třeba komunikují prostřednictvím vlastních monologů a po svém se s tím vyrovnají. Myslím, že je mnoho rodičů, kteří se k tomu nestavějí kladně, tudíž je velmi těžké toto téma v MŠ rozebírat na přímo, protože samozřejmě děti se začnou doma vyptávat, mluvit o tom a to rodiče, kteří to v sobě nemají srovnané, může vyděsit a můžou jít s učitelkami do konfrontace.

4. Kolikrát jste se setkala během své pedagogické praxe s dítětem, kterému zemřela blízká osoba.

Tuším, že třikrát šlo o člena rodiny a pak mnohokrát o čtyřnohé členy rodiny.

5. Vzpomenete si na nějakou náročnější situaci? Jaké byly reakce dítěte?

Vzpomínám si na situaci s jednou holčičkou, které umřela babička, ve školce o tom mluvila, plakala, děti ji objímaly, s námi o tom, chtěla mluvit, došlo to ale do fáze, že to záměrně využívala na upoutání pozornosti. Víím, že jsem velmi přemýšlela, jak s tím pracovat, protože tím o něco volala, starší kolegyně to moc řešit nechtěly, ale mě to nedalo, mluvila jsem, o tom s maminkou, prostřednictvím další osoby se to vyřešilo. Bylo to pro mě těžké, byla jsem v MŠ první rok a tápala, jak pomoci, ale snad to dobře dopadlo.

6. Můžete popsat příběh, který Vás nejvíce zasáhl?

Nejhorší byla situace, kdy mi kolegyně ráno volala, že jednomu dítěti umřela maminka. Mě samotnou to rozbrečelo a byla jsem z toho v šoku a v hlavě si přehrávala vše možné situace, jak o tom mluvit, reagovat. Ten náš předškolaček byl spíše uzavřený, s dospěláky se do užšího osobnějšího hovoru nikdy nedával, čekala jsem tedy na jeho reakce a přemýšlela, jak mu bez přímého kontaktu pomoci, jak ho podpořit, jak neoficiálně pomoci.

7. Co ostatní děti? Vnímaly to?

Vnímaly, jelikož u smrti maminky zmíněného chlapčeka, s tím chodily z domova. Ptaly se nás na to, nepostřehla jsem, zda to řešily s kamarádem, ale ten o nějaký čas později toto téma sám otevřel s kamarády, se kterými si hrál, rozhovor jsem vyslechla, bavili se, že dělaly něco s maminkami a on jim řekl, že jeho maminka zemřela, že je ale s ním, v jeho srdci a myšlenkách, nevěděla jsem zda, to v ten moment chápe, ale v budoucnu bude vědět.

8. Ještě Vám něco pomohlo, jak s takovou situací pracovat?

Já hodně na těžká témata využívám knih s danou tematikou. U zmíněného chlapce, jsem přemýšlela, jak mu pomoci, aniž bych oslovila jeho, jelikož o to nestál, po konzultaci s kolegyněmi jsem vzala knihu Anna a Anička a přečetli jsme si ji, mluvila jsme obecně a nabídla všem, kdo by kdykoliv potřeboval objetí a vědomí, že my jsme tu pro každého, kdyby nám potřebovali cokoli říct, poradit, pomazlit. Doufala jsem, že si z toho nejen chlapec, který přišel o maminku, ale každý odnese, co v daný moment potřeboval.

9. Požádal Vás rodič o pomoc v této těžké chvíli? Jaká byla Vaše spolupráce?

Vždy mě rodič požádal pouze o sdělení informací a popisu chování dítěte.

10. Víte, jakou vhodnou instituci rodiči doporučit?

Bohužel bych nevěděla, nevěděla bych ani kontakt na nějakého psychoterapeuta.

11. Jaké Vám pokládaly děti otázky ohledně smrti?

Tenkrát předškolačka, kterou jsem hlídala se mě ptala kolik mi je. Když jsem jí řekla, že 23, zeptala se, zda už je to věk, kdy bych mohla umřít. Řekla jsem jí, že to není tolik abych umřela stárím jako malá babička, ale že kdybych byla vážně nemocná, nebo se stala nehoda, že umřít můžu, ale že nemocná nejsem a dávám na sebe pozor. Pak mi říká, že ale někdy umřu? Na to jsem jí odpověděla, že ano a že to tak v pořádku, že musím uvolnit místo dalšímu človíčku, všichni jednoho dne musíme. Zeptala se mě, kam půjdeme,

zapeklitá otázka. Odpověděla jsem jí, že to přesně nevím, ale že já si představuji, že půjdeme někam, kde to bude ohromně krásný, hodně přírody, hodně světla a bude tam teplo a potkám tam všechny, kteří už umřeli a obejmu je a bude to nádherný a společně budeme čekat na další naše milované lidi, kteří o mnoho déle přijdou za námi. Řekla mi, že to zní báječně a jednou tam chce taky.

12. Otevřela jste téma smrti s dětmi?

Jen prostřednictvím knihy a jen okrajově, mám zatím respekt z rodičů, kterým by se to nemuselo líbit, ale snad najdu jednu odvahu a budu moci dětem říct, že smrt není zlá, není se jí potřeba obávat, že i když někdy přijde brzy, je důležité si uchovat hezké vzpomínky na naše blízké a že v našich srdcích budou navždy.

13. Jak se cítíte v komunikaci o smrti s dětmi?

Někdy se obávám, s čím přijdou, zda vhodně odpovím, ale nevdí mi to. Sama se snažím stáří a smrt nevnímat špatně a přijímat je, respektovat a užívat si krásný čas s lidmi, které mám ráda, jelikož nikdo nevíme, jak dlouho naše osobní svíčky budou hořet.

14. Máte nějaké osobní doporučení nebo zkušenost, kterou byste mohla sdělit?

Mluvit s dětmi otevřeně, s respektem, nelhat jim. Nabídnout objetí, slovo, hledat cesty individuální pomoci, protože ne každý si o ni přijde říct, nebát se toho, a hlavně sám v sobě si téma smrti zpracovat.

Rozhovor **Cecílie**

1. Kolik je Vám let a jaké máte pedagogické vzdělání?

Je mi 45 let. Mám středoškolské pedagogické vzdělání. Dodělávala jsem si ho až v pozdějším věku, a to před pěti lety. Tudíž mé pedagogické zkušenosti nejsou dlouhodobé,

přesto zkušenost se smrtí někoho blízkého dětí v předškolním věku mám. Bohužel i ve vlastní v rodině.

2. Jaký je Váš osobní názor na problematiku smrti v MŠ?

Smrt k životu vždy patřila, patří a patřit bude. Školkové děti nevyjímaje. Vždy je nesmírně důležitý postoj rodiny dítěte. Jak ta to přijala, jak to dítěti sdělí, jak to prožívá, popř. stesk a bezmoc přenáší na dítě. Na druhém místě vnímám MŠ. Pedagog by měl být profesionál, zbytečně dítě nechlácholit, ale přistupovat k němu velice citlivě a ohleduplně v situacích, kdy se hovoří o maminkách, tatíncích z důvodu jejich svátku a některé dítě již někoho blízkého ztratilo.

3. Kolikrát jste se setkala během své pedagogické praxe s dítětem, kterému zemřela blízká osoba.

Během mé krátké praxe jsem se setkala se dvěma dětmi, které přišly o blízkou osobu. Holčička, tehdy ještě v kočárku, její bratr v předškolní třídě. Chlapce jsem ve třídě neměla, ale dívku ano, a to nyní jako předškoláka. Holčička je velice vyrovnaná. Nedávno jsme měli besídku ke Dni matek. Ona samozřejmě kreslila pozvánku pro babičku. Na otázku kamarádky, proč ne pro maminku, tak odpověděla, že má maminku nahoře v nebičku a že na ni shora kouká a tu besídku možná taky uvidí. Nikdy není smutná, tatínka a babičku miluje. A co zprostředkovaně vím o bratrovi, je to také zlatíčko. Jejich maminka byla moje spolužačka ze ZŠ a z tohoto světa odešla dobrovolně. Psychika je nevyzpytatelná věc.

Další mou zkušeností je ztráta otce chlapce, kterého mám v současné době ve třídě. Přišel o něj ve svých dvou letech. Bohužel (musím to tak říci, neboť to vnímám jako velice špatnou věc) byl několik týdnů přítomen při umírání otce doma a následné smrti, kdy se ho matka snažila resuscitovat, a to způsobem, kdy si na něj sedla, mačkala hrudník, křičela a on si chudák myslel, že ho zabíjí. Byl vystaven dlouhodobému citovému chladu ze strany matky, do svých pěti let jí dával smrt otce i za vinu. Jsou v péči psychiatra. Mezi pátým a šestým rokem se upnul na myšlenku, že je otec živý, že bydlí tam a tam a dělá to či ono. Nyní o tom již nemluví. Je spíše samotář, doma bohužel žije ve virtuálním světě, stále hraje hry. Toto nám sdělila matka tento týden, protože jsme s ní měli rozhovor kvůli

nepřijatelnému, nevhodnému chování v posledních dnech. Nejenže často ubližuje dětem, ale začíná ubližovat i sobě. Nedávno se škrtil mikinou, kterou si ve třídě svlékl, šel s ní do umývárny, ovázal okolo krku a vši silou utahoval. Před třemi dny chtěl po dětech, aby mu zlomily ruku nebo nohu, že chce skončit v nemocnici. Jindy nastala situace, kdy sám sebe dost silně bouchal. O smrti otce s ním nemluvíme. Již je to dlouho, je v péči u psychiatra a velkou zásluhu na jeho chování mají bezesporu PC hry. Snažím se být na něj laskavá, přesto důsledná a pomáhám mu začlenit se do kolektivu (sám nevyhledává a není dětmi vyhledáván) a nalézt ve školce pozitivní a hezké věci (chodí nerad a vše bojkotuje, málokdy se usměje). Bude mít odklad povinné školní docházky.

Vlastní zkušenost z rodiny zmíním jen krátce. Je to již 16 let. Byla jsem s prvním dítětem na MD, druhé krátce na cestě. Tragickou událostí jsem přišla o bratra. Měl doma 3 děti (6 let, 3 roky a 5 týdnů). Nikdo jsme tehdy bez emocí nedokázali vysvětlit, co se stalo. Ti dva nejstarší kluci ho milovali. Nebylo to vůbec snadné. Dětská duše je křehká a nevyzpytatelná. Tříletý zapomněl, bylo celkem snadné jeho hlavičku zaměstnat něčím pěkným. Starší už byl vnímavý. Jeho mozek si to nechtěl přiznat, odmítal o tom mluvit, strašně dlouho nešel na hřbitov, a ještě dnes o tom není schopen mluvit. Já sama jsem se s tím nikdy nevyrovnala, a ještě teď pro slzy nevidím. Nejsem v tomto směru vyrovnaný člověk a s dětmi ve školce mi to dělá problém o tom mluvit, takže vím, pokud to půjde, přenechám to rodině.

4. Požádal Vás rodič o pomoc v této těžké chvíli? Jaká byla Vaše spolupráce?

Rodič mě o pomoc nepožádal.

5. Víte, jakou vhodnou instituci rodiči doporučit?

Doporučuji klinického psychologa.

6. Otevřela jste téma smrti s dětmi?

Téma smrt jsem neotevřela. Necítím se na toto téma v komunikaci dobře, proto neotevírám a doufám, že bude kolegyně blízko, fakt to nedávám, neumím se s tím vyrovnat. Šeobecně se smrtí, i když vím, že to k životu patří.

Instituce pro podporu rodin

- **Poradna Vigvam**

Nezisková organizace, která pomáhá vyrovnat se s úmrtím blízkého člověka a brát smrt jako přirozenou součást života.

- **Cesta domů**

Nezisková organizace, která poskytuje odbornou péči umírajícím a jejich blízkým. Provozuje domácí hospic a poradnu pro nevléčitelné a jejich rodiny. Přispívá ke společenským změnám s cílem zlepšit péči o lidi na konci života.

- **Domácí hospic Jordán**

Pomáhá nemocným a jejich rodinám. Informuje rodinu o důležitých okolnostech péče o nevléčitelně nemocného člověka a pomáhá vybrat její možnosti. Podporuje rodinu během pečování a doprovází v době zármutku.

- **Poradci pro pozůstalé**

Poskytují své služby všem, kteří prožili očekávanou, ale i náhlou ztrátu blízkého člověka.